

Selvitys Varastokirjaston yhdistämisestä Kansalliskirjastoon

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2013:1

Selvitys Varastokirjaston yhdistämisestä Kansalliskirjastoon

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2013:1

Opetus- ja kulttuuriministeriö / Undervisnings- och kulturministeriet

Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto / Högskole- och forskningspolitiska avdelningen

PL / PB 29

00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

<http://www.minedu.fi/OPM/julkaisut>

ISBN 978-952-263-195-4 (PDF)

ISSN-L 1799-0327

ISSN 1799-0335 (PDF)

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä/

Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2013:1

Kuvailulehti

Julkaisija
Opetus- ja kulttuuriministeriö

Julkaisun päivämäärä
23.1.2013

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)		Julkaisun laji Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
Puheenjohtaja: johtaja Annu Jylhä-Pyykönen		Toimeksiantaja Opetus- ja kulttuuriministeriö	
Sihteerit: hallinto- ja kehittämisspalveluiden johtaja Dorrit Gustafsson (Kansalliskirjasto) ja ylitarkastaja Anne Luoto-Halvari		Toimielimen asettamispvm 23.11.2011	Dnro 99/040/2011
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Selvitys Varastokirjaston yhdistämisestä Kansalliskirjastoon (Utredning av en sammanslagning av Depåbiblioteket med Nationalbiblioteket)			
Julkaisun osat Muistio + kaksi liitettä			
Tiivistelmä Kuopiossa sijaitseva Varastokirjasto on opetus- ja kulttuuriministeriön alainen laitos, jonka tehtävänä on vastaanottaa tieteellisistä ja yleisistä kirjastoista siirrettävää aineistoa ja asettaa se käyttöön, ja näin vähentää tilantarvetta kirjastoissa. Helsingin yliopiston yhteydessä toimiva Kansalliskirjasto vastaa toimialallaan kansallisen kulttuuriperinnön tallettamisesta, ylläpidosta ja saatavuudesta, sekä kehittää ja tarjoaa kansallisia palveluja eri kirjastosektoreille. Varastokirjaston yhdistämistä Kansalliskirjastoon selvittävän työryhmän tehtävänä oli selvittää yhdistymisen edellytykset ottaen huomioon lainsäädännölliset, hallinnolliset ja rahoitusjärjestelyihin liittyvät näkökohdat; sekä henkilöstön asemaan, kirjaston kokoelmiin ja tiloihin liittyvät kysymykset. Työryhmän tuli laatia näiden selvitysten pohjalta mahdollinen yhdistymissuunnitelma aikatauluineen. Toimeksiannon taustalla on opetus- ja kulttuuriministeriön tarve parantaa hallinnonalaansa virastojen kykyä tarjota entistä parempia palveluita ja varautua niukkenevaan julkiseen rahoitukseen. Työryhmä kartoitti lisäksi Helsingin yliopiston, Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston näkemykset yhdistymisen edellytyksistä sekä arvioi mahdollisia kustannuksia (mm. tilakustannukset). Työryhmän esittämät vaihtoehdot sekä toimeksiannon että Helsingin yliopiston, Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston näkemysten pohjalta ovat seuraavat: 1. Varastokirjasto yhdistetään Helsingin yliopiston yhteydessä toimivaan Kansalliskirjastoon sijaintipaikkana Kuopio; 2. Varastokirjasto yhdistetään Kansalliskirjaston Mikkeliissä olevaan toimintaan; 3. Varastokirjasto jatkaa toimintaansa Kuopiossa opetus- ja kulttuuriministeriön alaisena virastona eikä yhdistämistä Kansalliskirjastoon tapahdu. Työryhmä arvioi edellä mainittuja vaihtoehtoja päätyen siihen, että lainsäädännölliset, hallinnolliset ja kokoelmiin liittyvät näkökohdat eivät muodosta estettä yhdistymiselle. Helsingin yliopisto ja Kansalliskirjasto asettavat kuitenkin yhdistymisen ehdoksi Varastokirjaston toiminnan siirtämisen Mikkeliin tavoitteena alueen arkistokeskusta vahvistava ja digitaalista palvelukeskusta rakentava kokonaisuus. Varastokirjaston siirto Mikkeliin aiheuttaisi työryhmän selvityksen mukaan lisäkustannuksia. Yhdistyminen voisi Helsingin yliopiston kannan mukaan toteutua vasta siinä vaiheessa kun toimintojen siirto Mikkeliin käynnistyisi. Varastokirjaston liittäminen osaksi Kansalliskirjastoa vuonna 2014 olisi toteutettavissa siinä tapauksessa, että Varastokirjaston toiminta jatkuisi nykyisissä tiloissa Kuopiossa. Tämä vaihtoehto on kuitenkin poissuljettu Helsingin yliopiston ja Kansalliskirjaston asettamien ehtojen johdosta.			
Avainsanat Varastokirjasto, Kansalliskirjasto, Helsingin yliopisto, kirjastot, kirjastoverkko, tilan vapauttaminen, digitaaliset kirjastopalvelut			
Sarjan nimi ja numero Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2013:1		ISSN-L 1799-0327 1799-0335 (PDF)	ISBN 978-952-263-195-4 (PDF)
Kokonaissivumäärä 35	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja -		Kustantaja Opetus- ja kulttuuriministeriö	

Presentationsblad

Utgivare
Undervisnings- och kulturministeriet

Utgivningsdatum
23.1.2013

Författare (uppgifter om organets namn, ordförande, sekreterare) Ordförande: direktör Annu Jylhä-Pyykönen Sekreterar: direktören för förvaltnings- och utvecklingstjänster Dorrit Gustafsson (Nationalbiblioteket) och överinspektör Anne Luoto-Halvari		Typ av publikation Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemior och utredningar	
		Uppdragsgivare Undervisnings- och kulturministeriet	
		Datum för tillsättande av 23.11.2011	Dnro 99/040/2011
Publikation (även den finska titeln) Utredning av en sammanslagning av Depåbiblioteket med Nationalbiblioteket (Selvitys Varastokirjaston yhdistämisestä Kansalliskirjastoon)			
Publikationens delar Promemoria + två bilagor			
Sammandrag <p>Depåbiblioteket i Kuopio är en inrättning som lyder under undervisnings- och kulturministeriet, och har i uppgift att ta emot vetenskapliga och allmänna publikationer som behöver flyttas från biblioteken samt göra dem tillgängliga, och därmed minska bibliotekens utrymmesbehov. Nationalbiblioteket verkar i anslutning till Helsingfors universitet och svarar på sitt område för att det nationella kulturarvet förvaras, bevaras och hålls tillgängligt. Nationalbibliotekets uppgift är också att utveckla och erbjuda nationella tjänster på biblioteksområdet.</p> <p>Arbetsgruppen fick i uppdrag att utreda förutsättningarna för en sammanslagning, med beaktande av lagstiftning, administrativa och finansiella aspekter, personalens ställning och frågor som gäller bibliotekens samlingar och utrymmen. Med utgångspunkt i de utredningar som ingick i uppdraget, skulle arbetsgruppen utarbeta en plan för en eventuell sammanslagning, inklusive tidtabell. Bakgrunden till uppdraget utgörs av undervisnings- och kulturministeriets behov av att förbättra förmågan hos ämbetsverken inom ministeriets förvaltningsområde att erbjuda bättre service samt beredskap inför en minskad offentlig finansiering.</p> <p>Arbetsgruppen kartlade också Helsingfors universitets, Nationalbibliotekets och Depåbibliotekets syn på förutsättningarna för en sammanslagning samt eventuella kostnader (bl.a. utrymmeskostnader). Med utgångspunkt i uppdraget samt de synpunkter som anförts av Helsingfors universitet, Nationalbiblioteket och Depåbiblioteket framlägger arbetsgruppen följande alternativ:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Depåbiblioteket sammanslås med Nationalbiblioteket som verkar i anslutning till Helsingfors universitet, och förläggs till Kuopio;2. Depåbiblioteket sammanslås med Nationalbibliotekets verksamhet i S:t Michel;3. Depåbiblioteket fortsätter verksamheten i Kuopio i egenskap av ämbetsverk underställt undervisnings- och kulturministeriet, och sammanslås inte med Nationalbiblioteket. <p>Arbetsgruppen utvärderade ovan nämnda alternativ, och kom fram till att det, med beaktande av lagstiftning, administrativa och finansiella aspekter, inte föreligger några hinder för en sammanslagning. Helsingfors universitets och Nationalbibliotekets villkor för en sammanslagning är emellertid att Depåbiblioteket flyttar till S:t Michel, i syfte att den regionala arkivcentralen och den digitala servicetjänsten där stärks och byggs upp till en helhet. Enligt arbetsgruppen skulle en flytt av Depåbiblioteket föranleda extra kostnader. Enligt Helsingfors universitet är en sammanslagning aktuell först då Depåbiblioteket börjar överföra funktioner till S:t Michel.</p> <p>Det vore möjligt att införliva Depåbiblioteket med Nationalbiblioteket år 2014, ifall Depåbiblioteket fortsatte verksamheten i de nuvarande utrymmena i Kuopio. Detta alternativ är dock uteslutet, på grund av Helsingfors universitets och Nationalbibliotekets villkor.</p>			
Nyckelord Depåbiblioteket, Nationalbiblioteket, Helsingfors universitet, bibliotek, frigöra utrymme, biblioteks nät, digitala bibliotekstjänster			
Seriens namn och nummer Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemior och utredningar 2013:1		ISSN-L 1799-0327 1799-0335 (Online)	ISBN 978-952-263-195-4 (PDF)
Sidoantal 35	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution -		Förlag Undervisnings- och kulturministeriet	

Opetus- ja kulttuuriministeriölle

Suomalaisen kirjastoverkon muodostavat Kansalliskirjasto, noin 40 yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen kirjastoa sekä 304 kunnallista kirjastolaitosta, joista osa on kuntien yhteisiä kirjastolaitoksia. Kirjastoverkkoon kuuluvat myös erikoiskirjastot, jotka toimivat esimerkiksi tutkimuslaitoksissa ja muissa hallinnollisissa yksiköissä, sekä yrityksissä. Kansalliskirjaston lisäksi keskitettyjä kirjastopalveluja kirjastoverkolle tuottaa Varastokirjasto sekä kirjastot.fi -palvelu (Helsingin kaupunginkirjasto – yleisten kirjastojen keskuskirjasto).

Kuopiossa sijaitseva Varastokirjasto on opetus- ja kulttuuriministeriön alainen laitos, jonka tehtävänä on vastaanottaa tieteellisistä ja yleisistä kirjastoista siirrettävää aineistoa sekä asettaa se käyttöön, ja näin vähentää tilantarvetta kirjastoissa. Varastokirjasto palvelee koko kirjastoverkkoa. Varastokirjastosta säädetään Varastokirjastoa koskevassa laissa sekä asetuksessa. Varastokirjaston antamat palvelut ovat kirjaston suoritteita koskevan asetuksen mukaan maksuttomia. Varastokirjastolla on oma toimintamenomomentti.

Helsingin yliopiston yhteydessä toimiva Kansalliskirjasto vastaa toimialallaan kansallisen kulttuuriperinnön tallettamisesta, ylläpidosta ja saatavuudesta. Kansalliskirjasto kehittää ja tarjoaa kansallisia palveluja eri kirjastosektoreille sekä edistää kirjastoalan kotimaista ja kansainvälistä yhteistyötä. Kansalliskirjastosta säädetään yliopistolaissa ja yliopistoasetuksessa sekä kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä annetussa laissa. Kansalliskirjaston suoritteiden maksuista säädetään valtioneuvoston asetuksessa yliopistojen toiminnasta perittävistä maksuista. Opetus- ja kulttuuriministeriö osoittaa Helsingin yliopistolle Kansalliskirjaston kansallisten tehtävien perusteella rahoitusta.

Opetus- ja kulttuuriministeriön asettamassa, ministeriön virastokentän toimivuutta ja kehittämistarpeita sekä uusia palvelujen tuottamis- ja rahoitusmuotoja selvittäneiden kansliapäällikkö Harri Skogin ja ylijohtaja Håkan Mattlinin laatimassa raportissa *Yhdessä enemmän – Selvitys opetus- ja kulttuuriministeriön konserniohjauksesta ja -rakenteesta* (OKM 2011:6) ehdotettiin, että Varastokirjasto yhdistetään osaksi Kansalliskirjastoa. Ehdotuksen mukaan Varastokirjasto voi sijaita jatkossakin Kuopiossa. Selvitysmiesraportin toimeksiannon yhtenä lähtökohtana oli tarve varmistaa ministeriön hallinnonalan virastojen kyky tarjota entistä parempia palveluita ja varautua niukkenevaan julkiseen rahoitukseen.

Kansalliskirjaston kansainvälisessä arvioinnissa *International Evaluation of the National Library of Finland* (OKM 2011:14) paneeli suhtautui myönteisesti Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston yhdistämiseen. Paneeli korosti, että ennen mahdollista yhdistymistä tulee selvittää yhdistymiseen liittyvät olosuhteet ja edellytykset.

Edellä mainitun johdosta opetus- ja kulttuuriministeriö asetti 23.11.2011 työryhmän, jonka tehtävänä oli

- 1 selvittää yhdistymisen edellytykset ottaen huomioon lainsäädännölliset, hallinnolliset ja rahoitusjärjestelyihin liittyvät näkökohdat; sekä henkilöstön asemaan, kirjaston kokoelmiin sekä tiloihin liittyvät kysymykset,
- 2 laatia edellä mainittujen selvitysten pohjalta suunnitelma aikatauluineen Varastokirjaston mahdolliseksi yhdistämiseksi osaksi Kansalliskirjastoa.

Työryhmän tuli työssään ottaa huomioon myös Kansallisen digitaalisen kirjaston tavoitteet. Työryhmän puheenjohtajaksi kutsuttiin johtaja Annu Jylhä-Pyykönen opetus- ja kulttuuriministeriöstä, ja jäseniksi ylikirjastonhoitaja Kai Ekholm ja hallinto- ja kehittämispalveluiden johtaja Dorrit Gustafsson Kansalliskirjastosta, vararehtori Ulla-Maija Forsberg, hallintojohtaja Esa Hämäläinen sekä Varastokirjaston johtokunnan puheenjohtaja, Viikin kampuskirjaston johtaja Ari Muhonen Helsingin yliopistosta, johtaja Pentti Vattulainen Varastokirjastosta sekä kulttuuriasianneuvos Minna Karvonen, kulttuuriasianneuvos Hannu Sulin ja ylitarkastaja Anne Luoto-Halvari opetus- ja kulttuuriministeriöstä. Työryhmän sihteereinä toimivat Dorrit Gustafsson ja Anne Luoto-Halvari. Lainsäädännöllisissä kysymyksissä työryhmää tukivat ministeriön Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osaston lakimiehet. Tiloihin liittyvissä kysymyksissä asiantuntijana toimi rakennusneuvos Liisa Munsterhjelm opetus- ja kulttuuriministeriöstä.

Työryhmä otti nimekseen Varastokirjaston yhdistämistä Kansalliskirjastoon selvittävä työryhmä.

Työryhmä kokoontui 11 kertaa. Kokouksista yksi pidettiin Kuopiossa Varastokirjastossa, jossa samalla tutustuttiin sen toimintaan. Työryhmän tuli saada työnsä valmiiksi 30.11.2012 mennessä.

Työryhmä jättää kunnioittaen muistionsa opetus- ja kulttuuriministeriölle.

Helsingissä 14.12.2012

Annu Jylhä-Pyykönen

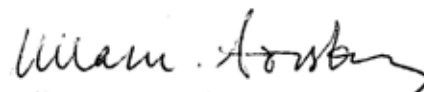

Kai Ekholm

Dorrit Gustafsson

Minna Karvonen

Ari Muhonen

Pentti Vattulainen

Ulla-Maija Forsberg

Esa Hämäläinen

Anne Luoto-Halvari

Hannu Sulin

Sisältö

	Johdanto	8
1	Varastokirjaston nykytilan kuvaus	10
	1.1 Varastokirjaston tehtävät ja hallinnollinen asema	10
	1.2 Varastokirjaston taloudelliset resurssit, tilat ja henkilöstö	12
	1.3 Varastokirjastot kansainvälisesti	13
2	Kansalliskirjaston nykytilan kuvaus	14
	2.1 Kansalliskirjaston tehtävät ja hallinnollinen asema	14
	2.2 Kansalliskirjaston taloudelliset resurssit, tilat ja henkilöstö	16
3	Varastokirjastoa ja kansalliskirjastoa koskevat arvioinnit	17
4	Toimintaympäristön muutossuunnat ja varastokirjaston kehitysnäkymät	18
	4.1 Kirjastot ja niiden asiakkaat muuttuvassa toimintaympäristössä	18
	4.2 Kysely kirjastojen kokoelmista, tiloista sekä tarpeista käyttää Varastokirjaston palveluita	19
	4.3 Varastokirjastopalvelun haasteet ja kehitysnäkymät	19
5	Yhdistymisen edellytykset ja vaikutukset	21
	5.1 Helsingin yliopiston, Kansalliskirjaston sekä Varastokirjaston näkemykset yhdistymisen edellytyksistä	21
	5.2 Henkilöstö	23
	5.3 Hallinnolliset näkökohdat	24
	5.4 Arvio taloudellisista vaikutuksista	24
	5.5 Säädösvaikutukset	26
6	Johtopäätökset	27
	6.1 Helsingin yliopiston kanta yhdistymiselle	27
	6.2 Kansalliskirjaston kanta yhdistymiselle	27
	6.3 Varastokirjaston johtokunnan näkökulma yhdistymiseen	28
	6.4 Johtopäätökset työryhmän toimeksiannon sekä Helsingin yliopiston, Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston ehtojen pohjalta	28
	Liitteet	
	Liite 1. Kysely kirjastojen kokoelmista ja tiloista sekä tarpeista käyttää Varastokirjaston palveluita	30
	Liite 2. Palkkavertaus Kansalliskirjasto / Varastokirjasto	35

Johdanto

Toimintaympäristön haasteita ovat viime vuosina olleet resurssien tiukkeneminen ja talouden epävarmuustekijät. Valtion tuottavuutta on pyritty parantamaan muun muassa uudistamalla rakenteita sekä ns. tuottavuusohjelmalla, jonka tarkoituksena oli muun muassa supistaa henkilövoimavaroja valtionhallinnossa vuosina 2006–2011. Tuottavuusohjelman jälkeen on käynnistetty vaikuttavuus- ja tuloksellisuusohjelman toteuttaminen 2012–2015.

Toimintaympäristön asettamiin haasteisiin on korkeakoulukentällä vastattu rakenteellisella kehittämisellä, jonka tavoitteena on ollut toiminnan laadun ja vaikuttavuuden vahvistaminen mm. selkeyttämällä korkeakoulujen profileita, vähentämällä korkeakoulujen määrää sekä muodostamalla niistä yksikkörakenteeltaan aiempaa suurempia ja vaikuttavampia kokonaisuuksia.

Helmikuussa 2011 valmistui selvitysmiesraportti opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan rakenteen ja ohjauksen kehittämisestä (*Yhdessä enemmän. Selvitys opetus- ja kulttuuriministeriön konserniohjauksesta ja -rakenteesta, OKM 2011:6*). Selvityksen taustalla on julkiseen hallintoon ja julkisten palveluiden tuottamiseen kohdistuvat tehostamisvaatimukset. Toimintaympäristön monien muutosten on katsottu edellyttävän kokonaisvaltaista tarkastelua siitä, kuinka hallinnonalalla tulisi palveluita järjestää ja hallinnonalan ohjausta kehittää. Tarkastelun kohteena oli myös Varastokirjasto. Myös Kansalliskirjasto otettiin mukaan tarkasteluun, vaikka se ei ole ministeriön alainen virasto, vaan osa Helsingin yliopistoa; Kansalliskirjastolla katsottiin kuitenkin olevan yhtymäkohtia hallinnonalan kehittämiseen. Selvityshenkilöt ehdottivat, että Kansalliskirjasto erotetaan Helsingin yliopistosta itsenäiseksi julkisoikeudelliseksi laitokseksi ja Varastokirjasto yhdistetään osaksi Kansalliskirjastoa. Selvitysmiehet totesivat, että Varastokirjasto voisi sijaita jatkossakin Kuopiossa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön päätöksessä 17.2.2012 sen hallinnonalan virastorakenteen uudistamisesta todetaan sen hallinnonalan rakenteelliseen uudistamiseen kehyskaudella kohdistuva hallitusohjelman mukainen 15 miljoonan euron säästö. Edellä mainittujen pohjalta opetus- ja kulttuuriministeriö toteaa päätöksessään, että hallinnonalan virastorakenteen uudistamiseksi ”Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston yhdistäminen selvitetään siten, että niiden yhdistäminen voisi tapahtua vuonna 2014.”

Varastokirjaston yhdistämistä Kansalliskirjastoon selvittävän työryhmän yhtenä lähtökohtana on ollut ottaa huomioon edellä mainitun selvitysmiesraportin toimeksiannon tausta eli hallinnonalan virastojen kyky tarjota entistä parempia palveluita ja samalla varautua niukkenevaan julkiseen rahoitukseen.

Virastojen resurssit ovat niukentuneet viimeisten vuosien aikana. Varastokirjasto on osaltaan toteuttanut ministeriön ensimmäisen kauden 2006–2011 tuottavuusohjelmaa, ja vuosina 2012–2015 Varastokirjasto toteuttaa vaikuttavuus- ja tuloksellisuusohjelmaa vähentämällä vähintään yhtä henkilötyövuotta vastaavan määrärahan. Varastokirjaston toimintamenot ovat vuokra- ja muiden kustannusten noustessa pysyneet samalla tasolla vuosina 2011 ja 2012, ollen 1 609 000 euroa kumpanakin vuonna.

Varastokirjaston on siten toiminnassaan varauduttava aineistojen ja tilausten määrän kasvuun ja toisaalta lisääntyviin tilatarpeisiin, niukkeneviin määrärahoihin ja vähenevään henkilöstöön.

1 Varastokirjaston nykytilan kuvaus

1.1 Varastokirjaston tehtävät ja hallinnollinen asema

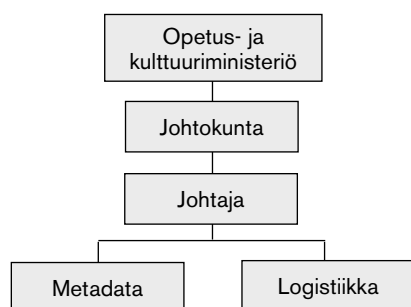
Yleisesti varastokirjastolla tarkoitetaan toimintaa (rakennusta ja palvelua), johon useat kirjastot toimittavat paikallisesti vähän käytettyä aineistoa, ja josta siirretty aineisto asetetaan siirrettävien tai muuten toimintaan osallistuvien kirjastojen käyttöön. **Varastokirjastotoiminnan tarkoituksena on auttaa kirjastoja tilojensa optimaalisessa käytössä, järjestää tehokas ja halpa varastointi sekä huolehtia siitä, että tallennettu aineisto on helposti ja nopeasti tiedontarvitsijan käytössä.**

Varastokirjastosta säädetään lailla (Laki Varastokirjastosta 1078/1988) ja asetuksella (Asetus Varastokirjastosta 94/1992). Kirjaston suoritteiden maksuista säädetään opetusministeriön asetuksella Varastokirjaston suoritteista perittävistä maksuista (1346/2006). Varastokirjastosta annetun lain mukaan Varastokirjastoon siirrettävä aineisto tulee sen omistukseen ja hallintaan. Varastokirjasto voi sille luovutetusta aineistosta poistaa ja hävittää tarpeetonta tai huonokuntoista aineistoa sekä luovuttaa aineistoa muun kirjaston tai laitoksen käyttöön. Laissa säädetään, että Varastokirjaston kotipaikka on Kuopion kaupunki.

Varastokirjasto on opetus- ja kulttuuriministeriön alainen virasto, joka kuuluu ministeriön kirjanpitoyksikköön. Ministeriön korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto käy Varastokirjaston kanssa tulosneuvottelut, jossa sovitaan kirjaston tavoitteista seuraavalle nelivuotiskaudelle. Voimavarat tarkistetaan vuosittain. Kirjaston toimintaa ohjaa ministeriön asettama johtokunta, jonka tehtävänä on muun muassa huolehtia kirjaston yleisestä kehittämisestä sekä päättää toiminnan suuntaviivoista, kehittää Varastokirjaston yhteistoimintaa muiden kirjastojen ja kirjastoalan viranomaisien kanssa, tehdä ehdotus kirjaston toiminta- ja taloussuunnitelmaksi sekä talousarvioksi sekä päättää muista periaatteellisista, laajakantoisista tai muuten tärkeistä asioista. Johtokunta on koottu erityisesti yhteistyön kehittämistä silmälläpitäen. Johtokuntaan kuuluu kaikkien kirjastosektoreiden edustus.

Vuonna 1989 perustetun Varastokirjaston tarkoituksena oli hillitä erityisesti korkeakoulukirjastojen jatkuvaa lisätilan tarvetta. Suomi on ensimmäinen maa, joka on toteuttanut tieteellisten ja yleisten kirjastojen yhteisen varastokirjaston. Keskitetyllä varastoinnilla on taattu se, että Suomen kirjastoihin hankittu aineisto säilyy tutkijoiden ja muiden tiedontarvitsijoiden käytössä samalla, kun varastointi on toteutettu kustannustehokkaasti. Varastokirjasto on muille kirjastoille vähän käytetyn aineiston tärkeä aineistoresurssi.

Varastokirjastoon oli lähetetty vuoteen 2011 mennessä noin 120 hyllykilometriä yliopisto- ja muihin tieteellisiin kirjastoihin hankitusta painetusta aineistosta. Vuonna 2011 Varastokirjastoon toimitti aineistoa 185 kirjastoa tai tietopalvelua. Kirjastoista oli yliopistoissa toimivia kirjastoyksiköitä 26, ammattikorkeakouluissa toimivia 17, erikoiskirjastoja

Kuva 1. Varastokirjaston organisaatio

68 ja yleisiä kirjastoja 49. Siirtojen ansiosta kirjastoille on mahdollistunut 120 hyllykilometrin säästö, jonka laskennallinen vuokratustannusarvo on noin 3 miljoonaa euroa vuodessa.

Varastokirjastoon siirrettiin vuoden 2011 aikana aineistoa 4 800 hyllymetriä (hm). Vuoden 2011 lopussa kirjastoon on siirretty aineistoa yhteensä n. 120 000 hm, josta 70 800 (60 %) hm on siirretty yliopistokirjastoista, 30 500 hm (26 %) ammattikorkeakoulu- ja erikoiskirjastoista, 17 700 (14 %) hm yleisistä kirjastoista ja 390 hm muualta.¹ Varastokirjaston ongelmana ovat ns. ”rästit”, jolla tarkoitetaan aineistoa, joka on odottanut käsittelyä yli puoli vuotta. Rästejä on kerääntynyt vuosilta 2005–2011 yli 3 hyllykilometriä. Rästien purkamiseen tarvitaan noin 10 luettelijan vuosityöpanos, yhteensä noin 300 000 euroa kertamenona.

Kirjastolla on asiakkaana yli 1 800 kirjasto- ja tietopalveluorganisaatiota. Varastokirjaston kaukopalvelu on maksutonta. Lainoista n. 42 % menee yleisten kirjastojen kautta, yliopistokirjastojen lainausuus on 26 %. Jäljenteet lähetetään asiakaskirjastolle sähköisesti. Vuonna 2011 niistä 78 % meni tieteellisiin kirjastoihin, ja ne olivat pääosin englanninkielisiä. Tilausten määrä vuonna 2010 oli 79 580 ja 82 529 vuonna 2011. Kasvu on ollut vuosittain 2–4 %.

Varastokirjasto on osa varastokirjastojen kansainvälistä verkostoa. Se on järjestänyt varastokirjastoiheisia konferensseja, jotka ovat olleet merkittävin keskustelufoorumi aiheesta. Konferenssin aineistoja on saatavissa kansainvälisissä julkaisuissa (Solving collection problems through repository strategies, IFLA 1999; Library Management 1–2/2005). Viimeisimmässä konferenssissa (2012) suunniteltiin erityisesti yhteistyön kehittämistä mm. metatiedon jakamiseksi ja aineistojen yhteiskäytön tehostamiseksi.

Varastokirjasto on jäsen kirjastoalan kansainvälisissä organisaatioissa erityisesti kokoelmien hallintaan sekä kaukopalveluun liittyen (IFLA, Liber). Varastokirjasto osallistuu lisäksi pohjoismaiseen kaukopalveluyhteistyöhön sekä eräisiin kansainvälisiin kokoelmien kehittämistä pohtiviin organisaatioihin, mm. Fiesole – kokoelmien kehittämiskonferenssiin.

¹ Avohyllymitoituksen mukaan (Hagman, Kirjaston mitoitus) tieteellisissä kirjastoissa on aineistoa 4,33 hm/m². Tämän pitäminen kirjastoissa vaatisi noin 27 600 neliometriä avokokoelmatiloja. Kun yliopistokirjastoista on siirretty aineistoa 70 800 hyllymetriä, on tilansäästö yliopistokirjastoissa Varastokirjaston vuotta 2011 koskevan toimintakertomuksen mukaan vähintään 16 300 m². Vuoden 2010 yhteistilaston mukaan yliopistokirjastojen tilakulut olivat keskimäärin 184,08 euroa/m²/v. Varastokirjaston tilakulut olivat 68,86 euroa/m²/v.

	Saapuneet tilaukset (kappaletta)		
	lainat	jäljenteet	yhteensä
2012 (ennuste)	68 500	14 800	83 300
2011	67 764	14 765	82 529
2010	64 736	14 844	79 580
2009	64 745	15 443	80 188
2008	62 312	16 857	79 169
2007	48 168	17 662	65 830
2006	51 688	19 121	70 809
2005	52 513	17 498	70 011

Kuva 2. Varastokirjaston palvelut: saapuneet tilaukset vuosina 2005–2012

1.2 Varastokirjaston taloudelliset resurssit, tilat ja henkilöstö

Varastokirjastolla on oma toimintamenomomentti (29.40.04) valtion talousarviossa.

	euroa
2013	1 621 000
2012 II lisätalousarvio	20 000
2012	1 589 000
2011 tilinpäätös	1 627 755 ²

Kuva 3. Varastokirjaston määrärahat

kustannuslaji	euroa	prosenttia
Henkilöstö	810 254	49,8 %
Vuokrat	490 486	30,1 %
Muut kulut ³	327 015	20,1 %

Kuva 4. Määrärahojen käyttö vuonna 2011

Varastokirjasto sijaitsee Kuopion kirjastotalo Oy nimisessä talossa, jonka omistavat SOK, Senaatti ja Kuopion kaupunki. Varastokirjastolla on vuokrasopimus Senaatin kanssa. Varastokirjastolla on vuonna 2012 tilaa yhteensä noin 6 800 m² eli noin 81,7 hyllykilometriä. Varastokirjaston tilat riittävät vuoteen 2014, jolloin sen käyttöön tulee saada lisätilaa 1 800 m² (matalahyllyratkaisu) noin 26 hyllykilometrille. Varastokirjaston vuokratkustannukset kasvaisivat lisätilan myötä arviolta 250 000 eurolla vuodessa.

Varastokirjaston henkilöstömäärä vuonna 2011 oli 19 henkilötyövuotta. Varastokirjasto toteutti tuottavuusohjelmakauden 2006–2011 mukaisen 3 henkilötyövuoden vähennyksen. Vuosina 2012–2015 Varastokirjasto toteuttaa hallitusohjelman vaikuttavuus- ja tuloksellisuusohjelmaa vähentäen yhtä henkilötyövuotta vastaavan rahamäärän. Henkilöstöstä 79 % hoitaa kirjastoammatillisia tehtäviä. Loput hoitavat toimintaa tukevia tehtäviä (mm. virastomestari, osastosihteeri).

2 Taulukon tilinpäätöstiedot 2011 sisältävät vain toimintamenomomentille kirjatut menot eli 2010 siirtyneen määrärahan käytön 91 257 euroa ja 2011 määrärahasta käytetyn 1 536 498 euroa, mutta ei kertyneitä tuloja, 6 447 euroa. Vuodelta 2011 siirtyi vuodelle 2012 määrärahaa 78 949 euroa. Kun myös 2011 tulot otetaan huomioon, on 2011 tilinpäätös 1 621 308 euroa.

3 Muut kulut sisältävät mm. palvelujen ostot (ATK, posti, rahdit etc.), hyllyjen hankinta, aineiden ja tarvikkeiden ostot.

1.3 Varastokirjastot kansainvälisesti

Varastokirjastojen tarve tilaongelmien ratkaisijana on tunnettu jo pitkään. Suuret kasvavat kirjastot perustivat omiin tarpeisiinsa omia varastojaan, joista jotkut olivat etävarastoja. Varastokirjastoja on perustettu vuosien mittaan erityisesti maihin, joissa on suuria yliopistokirjastoja. Viime aikoina tilaongelmien lisäksi niiden perustamiseen on vaikuttanut elektronisen aineiston lisääntyminen kirjastojen kokoelmatarjonnassa. Tutkimuksellisesti arvokas painettu aineisto halutaan pitää saatavilla, ja useita hankkeita onkin meneillään eri puolilla maailmaa varastokirjastojen perustamiseksi, myös muissa kuin ns. kehittyneissä maissa.

Ensimmäinen varsinainen varastokirjasto Center for Research Libraries (CRL) perustettiin USA:han Chicagoon 1949. Tarkoituksena oli vähentää suurten yliopistokirjastojen ja muiden tutkimusta tukevien kirjastojen tilatarvetta säilyttämällä niistä siirrettyä arvokasta tutkimusaineistoa ja asettamalla se osallistujakirjastojen käyttöön. CRL:llä on varastokirjastotehtävän lisäksi myös hankintaohjelma: se hankkii kallista, harvemmin tarvittavaa aineistoa jäsentensä käyttöön. Lisäksi sillä on erityisiä kansallisia kokoelmavastuita, esim. Aasiaa ja Latinalaista Amerikkaa koskeva kirjallisuus, etniset sanomalehdet ja eurooppalaiset väitöskirjat. Pohjois-Amerikassa on myös muita konsortiopohjaisia varastokirjastoja, sekä yksittäisten suurten yliopistokirjastojen varastoja. Suomessa ajatus erillisestä kirjastojen yhteisestä Varastokirjastosta virisi jo 1940-luvulla. Varastokirjastoja on Euroopassa, Pohjois-Amerikassa ja Aasiassa noin kahdessakymmenessä maassa. Toimintakonsepti ei kaikkialla ole samanlainen kuin Suomessa. Monessa maassa on kirjastoja, jotka hoitavat varsinaisen tehtävänsä ohella varastokirjastomaisia tehtäviä. Lisäksi erityisesti USA:ssa on konsortio- tai muulla yhteistyöpohjalla toimivia muutaman yliopiston tai osavaltion yliopistokirjastojen yhteisiä varastotiloja.

Varastokirjastojen rahoitus on useimmiten jäsenmaksuperusteinen ja hallinto on järjestetty konsortiomallilla. Suurimmassa varastokirjastokonsortiossa (CRL) on noin kaksisataa jäsenkirjastoa, jotka maksavat tyypillisesti noin yhden prosentin hankintabudjeteistaan toiminnan ylläpitämiseksi. Pienemmissä, muutaman kirjaston konsortioissa jäsenmaksu vie suuremman osan hankintabudjetista. Toinen yleinen rahoitusmalli on Suomen tapainen: suora rahoitus valtion budjetista tai kirjastoasioista vastaavalta ministeriöltä. Tällaisia ovat mm. Ranskan (CTLes), Viron ja Norjan varastokirjastot.

2 Kansalliskirjaston nykytilan kuvaus

2.1 Kansalliskirjaston tehtävät ja hallinnollinen asema

Helsingin yliopiston yhteydessä toimivasta Kansalliskirjastosta säädetään yliopistolain (558/2009) 70 ja 71 §:ssä. Yliopistolain mukaan Helsingin yliopiston yhteydessä toimii Kansalliskirjasto, joka vastaa toimialallaan kansallisen kulttuuriperinnön tallettamisesta, ylläpidosta ja saatavuudesta. Kansalliskirjaston tehtävänä on kehittää ja tarjota kansallisia palveluja yliopistojen kirjastoille, yleisille kirjastoille, ammattikorkeakoulukirjastoille ja erikoiskirjastoille sekä edistää kirjastoalan kotimaista ja kansainvälistä yhteistyötä. Kansalliskirjaston tehtävistä säädetään myös kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä annetussa laissa (1433/2007). Johtokunnan tehtävistä säädetään valtioneuvoston asetuksella yliopistoista (770/2009).

Kansalliskirjasto vastaa maamme kansallisen kulttuuriperinnön kartuttamisesta, kuvailusta, säilyttämisestä ja käyttöön asettamisesta. Kirjasto tarjoaa erityisesti humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen käyttöön ainutlaatuiset lähdeaineistot; sillä on monitieteelliset historialliset kokoelmat, jotka muodostavat laajan tietovarannon myös useille muille tieteenaloille. Kirjaston kokoelmissa on kaikkiaan yli 6 miljoonaa erilaista julkaisua ja muuta yksikköä sekä miljoonia tiedostoja. Kansalliskirjasto vastaa kirjastojen, arkistojen ja museoiden yhteisen kansallisen digitaalisen kirjaston (KDK) asiakasliittymän kehittämisestä ja ylläpitämisestä. Kirjasto koordinoi kansallisen metatietovarannon ja uuden kirjastojärjestelmän kehittämistä, ja on kirjastojen metatiedon ja pitkäaikaissäilytyksen kehittäjä sekä toimija semanttisen verkon ja metatiedon kuten ontologioiden kansallisessa tuottamisessa, ylläpidossa ja kehittämisessä. Kansalliskirjasto on lisäksi suurimpia digitaalisten sisältöjen tuottajia digitaalisessa kirjastossa. Kansalliskirjaston vastuulla oleva toiminta edellyttää jatkuvaa kehittämistä ja kytkeytymistä kansalliseen kokonaisarkkitehtuuriin⁴ ja kansallisiin palveluihin. Kansalliskirjasto on myös kulttuurilaitos, joka harjoittaa kokoelmiinsa perustuvaa tutkimus-, näyttely- ja julkaisutoimintaa.

⁴ Kokonaisarkkitehtuuri toimii Kansallisessa digitaalisessa kirjastossa kehikkona, joka määrittelee Kansallisen digitaalisen kirjaston käytännön toimintamallit ja ohjaa niiden toteuttamista. Kokonaisarkkitehtuuri määrittelee yhteisiä palveluita, tietosisältöjä, sovelluksia ja teknologiaa koskevat yhteentoimivuuden vaatimukset Kansalliseen digitaaliseen kirjastoon liittyville organisaatioille. Tämä liittyy laajempaan julkisen hallinnon ja valtionhallinnon kokonaisarkkitehtuuriin edistämällä sähköistä hallintoa, sähköisiä palveluja ja kansalaisten osallistumismahdollisuuksia. Kansalliskirjasto kytkeytyy em. kehykseen myös mm. metatiedon, ontologiapalvelun ja auktoriteettitietokannan kautta.

Kuva 5. Helsingin yliopiston yhteydessä toimivan Kansalliskirjaston organisaatio ja johtamisjärjestelmä

Kansalliskirjasto on yksi Helsingin yliopiston suurimmista erillislaitoksista. Kansalliskirjastosta, Svenska social- och kommunalhögskolanista ja Luonnontieteellisestä keskusmuseosta säädetään Yliopistolaissa. Yliopiston johtosäännössä määrätään muutoin erillislaitosten tehtävistä ja hallinnosta.

Opetus- ja kulttuuriministeriön ja yliopistojen välisellä sopimuskaudella 2013–2016 valtakunnallisten tehtävien perusteella kohdennetaan 7 % yliopistojen perusrahoituksesta. Valtakunnallisiin tehtäviin perustuvaan rahoitusosuuteen kuuluvat erityistehtävät, joilla on huomattavaa valtakunnallista koulutus-, tutkimus- tai sivistyspoliittista merkitystä. Valtakunnallisten tehtävien rahoitusosuuteen kuuluu myös Kansalliskirjaston rahoitus. Valtakunnallisen rahoituksen taustalla yhtenä perusteena on se, että toiminta ei tule riittävästi otettua huomioon laskennallisen rahoituksen kautta. Toisaalta valtakunnalliset tehtävät tukevat myös yliopiston muuta toimintaa ja näiden toiminnan kautta tai tuella saadaan aikaiseksi myös laskennallisen rahoituksen perusteena olevia tuotoksia. Tarkoitus on, että yliopistot suuntaavat valtakunnallisiin tehtäviin korvamerkityn rahoituksen lisäksi myös muuta valtion rahoitusta.

Opetus- ja kulttuuriministeriö päättää sopimuskauden alussa yliopistoja kuultuaan valtakunnallisista tehtävistä ja näiden perusteella yliopistolle osoitettavasta valtion rahoituksesta mallin rahoitusosuuden mukaisesti. Kansalliskirjaston tavoitteista, toiminnan ja seurannan tunnusluvuista sekä opetus- ja kulttuuriministeriön rahoituksesta sovitaan ministeriön, Kansalliskirjaston ja Helsingin yliopiston kesken siten, että nämä asiat on sisällytetty Helsingin yliopiston sopimuksen liitteeksi. Kirjasto ja ministeriö sopivat tarvittaessa myös muista kehittämissankkeista. Valtion rahoituksella pyritään turvaamaan Kansalliskirjaston edellytykset lakisääteisten kansallisten tehtävien hoitamiseen.

Kirjasto neuvottelee yliopiston rehtorin kanssa yliopiston strategiaa tukevasta tavoiteohjelmasta ja erityisesti kirjaston yliopistoa koskevista palveluista. Rehtori toimii ylikirjastonhoitajan esimiehenä.

Kansalliskirjaston toimintaa ohjaa johtokunta, jonka asettaa Helsingin yliopiston hallitus. Hallitus nimittää myös johtokunnan puheenjohtajan. Ylikirjastonhoitaja johtaa kirjastoa yliopiston hallintojohtosäännön ja Kansalliskirjaston johtosäännön mukaisesti. Kirjastolla on johtoryhmä.

2.2 Kansalliskirjaston taloudelliset resurssit, tilat ja henkilöstö

Opetus- ja kulttuuriministeriö osoittaa kansalliskirjaston kansallisten tehtävien hoitamiseen Kansalliskirjastolle vuosittain määrärahaa valtion talousarviossa osana Helsingin yliopistolle kohdennettavaa valtion rahoitusta. Vuonna 2012 kansallisiin tehtäviin osoitettu perusrahoitus oli 15,1 miljoonaa euroa. Tähän sisältyy yliopistokirjastojen ja ammatikorkeakoulukirjastojen yhteisiin palveluihin kohdennettu osuus 4,5 miljoonaa euroa. Helsingin yliopisto myönsi vuonna 2012 Kansalliskirjastolle ns. omarahoitusosuutta 5,4 miljoonaa euroa niiden palvelujen kattamiseksi, jotka yliopisto saa Kansalliskirjastolta. Tämän lisäksi yliopisto huolehtii kansalliskirjaston yleisistä keskitetyistä hallinto- ja tietotekniikkapalveluista (mm. henkilöstö- ja talouspalvelut ja perustietotekniikkapalvelut).

Edellä mainittujen lisäksi kirjasto saa täydentävää rahoitusta joihinkin kirjastoille tarjottaviin keskitettyihin palveluihin ja kehittämishankkeisiin. Kansalliskirjastolle osoitetaan yleisten kirjastojen yhteisiin palveluihin ministeriön Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston kautta 0,8 miljoonaa euroa. Kaikkiaan kirjaston täydentävä rahoitus oli vuodelle 2012 yli 5 miljoonaa euroa. Siihen sisältyy mm. Kansallisen digitaalisen kirjaston asiakasliittymä sekä metatietovarantohanke. Kirjaston kokonaisrahoitus vuodelle 2012 oli noin 26 miljoonaa euroa.

Kirjaston perusrahoitukseen kohdistuvat menot jakautuvat (2011) palkkoihin 47 %, tiloihin 25 %, aineistohankintoihin 20 % (sis. FinELib-hankinnat) ja muun osuuteen 8 %.

Kirjaston käytössä on runsaat 26 000 m² toimitiloja, joista suurin osa, noin 16 000 m², on kokoelmatiloja. Kirjasto maksaa näistä yliopistolle 5,7 miljoonaa euroa (vuosi 2012). Kirjastolla on kokoelmia kaikkiaan noin 110 hkm. Kansalliskirjaston kokoelmatilat ovat täynnä vuonna 2013. Tarkoitus on ottaa käyttöön kirjastolle tarkoitetut lisätilat kirjaluolasta ja jatkossa Porthanian maanalaisista tiloista. Kirjasto tarvitsee näistä toimenpiteistä huolimatta lisätiloja viimeistään 2020-luvun alussa. Kirjaston ja yliopiston tarkoitus on myös luopua jollain aikavälillä Urajärven kokoelmatiloista, mikä lisää uusien kokoelmatilojen tarvetta. Mikkeliissä on kirjaston ja yliopiston toimintaa, jonka vuoksi Helsingin yliopisto ja Kansalliskirjasto harkitsevat lisätilojen sijoittamista Mikkeliin.

Rakennus	Pinta-ala/m ²	Kokonais-kustannukset /euroa	Omistaja	Käyttö-tarkoitus
Kirjastokortteli (Unioninkatu 36 ja Fabianinkatu 35)	7 580	2 206 467	Helsingin yliopiston rahastot	Asiakaskäyttö Työtilat Kokoelmatiloja (noin 20 hkm)
Teollisuuskatu 23 Helsinki	2 492	734 825	Helsingin yliopiston rahastot	Työtilat Hieman kokoelmatiloja
Kirjastoluolat Helsinki	10 068	2 023 576	Helsingin yliopiston rahastot	Kokoelmatiloja (runsaat 60 hkm)
Mikkeli: -Saimaankatu 6 -Saimaankatu 8	2 975 950	560 089 88 000	Mikkelin kaupunki Mikkelin kaupunki	Työtiloja jonkin verran kokoelmatiloja Kokoelmatiloja
Urajärvi 1–2	2 108	127 481	Senaatti-kiinteistöt	Kokoelmatiloja (noin 25 hkm)

Kuva 6. Kansalliskirjaston tilat

Kansalliskirjaston henkilötyövuosimäärä vuonna 2011 oli 284 henkilötyövuotta, josta 70 % oli kirjastohenkilöstön tehtäviä ja vajaa viidennes atk-henkilöstön tehtäviä. Kokonaisyhteistyöstä vajaa viidennes oli määräaikaissä tehtävissä.

3 Varastokirjastoa ja Kansalliskirjastoa koskevat arvioinnit

Selvitysmies Sauli Laitinen arvioi Varastokirjaston toiminnan (OKM 2005:14) päätyen siihen, että Varastokirjasto on vastannut kaikkia sen perustamisessa asetettuja tavoitteita ja vakiintunut koko kirjastolaitoksen yhteiseksi varastointi- ja palvelukeskukseksi. Erityisenä haasteena Laitinen näki tekijänoikeuslainsäädännön kehityksen ja sen vaikutukset digitaalisen aineiston säilyttämisessä ja käyttöön saattamisessa.

Korkeakoulukirjastojen rakenteellista kehittämistä koskevassa raportissa *Opetuksen ja tutkimuksen toimintaympäristö 2020 – korkeakoulukirjastojen rakenteellinen kehittäminen digitaalseksi palveluverkoksi* (OKM 2009:26) työryhmän tuli muun muassa selvittää, miten korkeakoulukirjastojen ylläpito- ja muita kustannuksia voidaan vähentää vahvistamalla Kansalliskirjaston asemaa keskitettyjen palvelujen tuottajana. Työryhmän tuli myös kartoittaa korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen vaikutukset Varastokirjastoon ja selvittää Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston yhteistyön tiivistämismahdollisuudet. Työryhmä katsoi, että keskeistä on nykyisten kansallisesti keskitettyjen palveluiden jatkuva kehittäminen, kustannustehokkuus ja läpinäkyvyys, sekä Varastokirjaston palveluiden maksuttomuuden säilyminen. Työryhmä esitti Varastokirjaston ja Kansalliskirjaston kirjastoverkkopalveluiden yhdistämistä yhdeksi palveluyksiköksi.

Kansalliskirjaston kansainvälisessä arvioinnissa *International Evaluation of the National Library of Finland* (OKM 2011:14) arviointipaneeli suositteli Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston yhdistämiseen edellyttäen yhdistymisen olosuhteiden selvittämistä ja Varastokirjaston henkilöstön kuulemista. Tämän selvityksen kanssa samaan aikaan opetus- ja kulttuuriministeriö julkisti raportin Yhdessä enemmän. *Selvitys opetus- ja kulttuuriministeriön konserniohjauksesta ja -rakenteesta* (OKM 2011:6). Siinä esitettiin muistiorganisaatioiden ohjauksen yhdistämistä ja Kansalliskirjaston irrottamista Helsingin yliopistosta. Selvityksestä saaduissa lausunnoissa Kansalliskirjaston johtokunta esitti erilaisten vaihtoehtojen selvittämistä. Helsingin yliopisto totesi lausunnossaan, että Kansalliskirjastoa ei tule erottaa yliopistosta.

4 Toimintaympäristön muutossuunnat ja Varastokirjaston kehitysnäkymät

4.1 Kirjastot ja niiden asiakkaat muuttuvassa toimintaympäristössä

Korkeakoulujen rakenteellinen kehittäminen johtaa osaltaan korkeakoulukirjastojen yhdistämiseen suuremmiksi yksiköiksi. Tilakustannusten suuri osuus budjeteista sekä toisaalta paine tilojen muuttamiseksi oppimisympäristöiksi lisäävät molemmat tarvetta vähentää painetun aineiston määrää kirjastoissa. Tämä lisää aineistosiirtoja ja Varastokirjaston palvelujen tarvetta. Vastaava vaikutus on *kuntarakenteen muutoksilla*, koska kuntien liittyessä yhteen uusien kirjastokokonaisuuksien kokoelmia voidaan tiivistää.

Varastokirjastoa hyödyntävien kirjastojen aineistoissa tapahtuu lähivuosina muutoksia. Sähköiset aineistot lisääntyvät ja monipuolistuvat tieteellisissä kirjastoissa, jolloin tarve painettujen aineistojen hankintaan vastaavasti pienenee. Asiakkaat (etenkin tutkijat) siirtyvät yhä voimakkaammin käyttämään sähköisiä aineistoja. Vähän käytetyn painetun aineiston säilyttäminen kirjastossa ei siksi ole tarpeellista, vaan ne voidaan siirtää Varastokirjastoon.

Sähköisten aineistojen hankinta ja niiden lainaus kasvaa yleisissä kirjastoissa maltillisesti. Painettu aineisto säilyttää yleisissä kirjastoissa käyttöarvonsa. Fyysisten kuva- ja äänitalenteiden (CD:t, videot) osalta lainaaminen keskittyy aiempaa enemmän arvonsa säilyttäviin aineistoihin (nk. klassikot); muunlaisista tallenteista luovutaan enenevässä määrin, kun verkkojakelu lisääntyy. Digitaalisten aineistojen tarjonnan lisääntyminen yleisissä kirjastoissa edellyttää mm. jakelu- ja sopimusmallien kehittämistä ja käyttöönottoa sekä kotimaisen e-kirjatarjonnan monipuolistumista. Muutokset lukemis- ja lainauskäyttämisen ilmenivät vasta sitten, kun myös digitaalisten aineistojen tarjontaa on nykyistä enemmän ja helpokäyttöisiä lukulaitteita on asiakkaiden saatavilla.

Digitaalisten aineistojen tarjonta lisääntyy. Open Access -julkaiseminen voimistuu. Kaupallisten e-aineistojen määrä kasvaa. Alun perin fyysisessä muodossa olevaa, merkittävää kansallista aineistoa digitoidaan. Metatieto- ja tietovarantoja julkaistaan yhä enemmän avoimena datana. Käyttö- ja näyttörajoitteisten digitaalisten aineistojen käyttöä sujuvoittavia prosesseja ja palveluita kehitetään.

Digitaalisten aineistojen jakelumuodot ja ansaintamallit kehittyvät ja monipuolistuvat. Loppukäyttäjillä on pääsy tarvitsemiinsa aineistoihin lukuisia kanavia pitkin.

Kirjastojen sähköisissä palveluissa tapahtuu muutoksia. Käyttöliittymien helppous, toimivuus ja niiden kautta saatavilla olevien aineistojen kattavuus ja laatu tulevat entistä keskeisemmiksi. Tietoarkkitehtuurin ja tiedon yhteen toimivuuden merkitys kasvaa. Sähköisiä

ympäristöjä kehitetään tukemaan oppimisen ja tutkimuksen uudistuvia toimintatapoja. Aineistojen tuottamiseen, hallintaan, jakeluun ja säilyttämiseen liittyviä eri toimijoiden toimintaprosesseja, palveluja ja järjestelmiä rakennetaan yhteisiksi ja varioitaviksi sekä integroidaan toisiinsa.

4.2 Kysely kirjastojen kokoelmista, tiloista sekä tarpeista käyttää Varastokirjaston palveluita

Kirjastoille lähetettiin kysely tavoitteena saada kuva erityisesti kokoelmatilojen muutoksesta lähivuosina, arvio hankintaprofilin (painetut vs. sähköiset aineistot) muutoksista, kirjastojen aineistojen siirtotarpeista Varastokirjastoon sekä Varastokirjaston kokoelmien käytön muutoksista lähitulevaisuudessa. Kyselyssä pyydettiin kirjastojen arviota tilojen muutoksista vuoteen 2010 verrattuna. Verrokkivuodet olivat 2015 ja 2020 (kyselyn tuloksista enemmän työryhmämuistion liiteosiossa).

Kirjastot arvioivat tilojen ja kokoelmamäärien vähenevän vuoteen 2020 mennessä muissa paitsi vapaakappalekirjastoissa. Hankintojen rakenne näyttäisi pysyvän yliopistokirjastoissa ja yleisissä kirjastoissa suhteellisen muuttumattomana, ammattikorkeakoulu- ja erikoiskirjastoissa sähköisten aineistojen osuus hankinnoista kasvaisi. Kirjastot siirtävät edelleen painettuja aineistoja Varastokirjastoon, vaikkakin määrät ovat enimmäkseen pieniä, alle 100 hm:n siirtoja; toisaalta isoja, odottamattomia siirtoja voi tulla nopeallakin aikataululla, kun organisaatioiden rakenteita kehitetään ja yksiköitä yhdistetään tai lakkautetaan. Erityisesti yliopistokirjastot ja erikoiskirjastot (kausijulkaisut), mutta myös yleiset kirjastot (kirjat) siirtävät aineistoja Varastokirjastoon. Vastaajista 60 % arvioi Varastokirjaston käytön lisääntyvän jatkossa. Yli puolet arvioi sähköisen aineistovälityksen tarpeen kasvavan. Kaikilla kirjastoilla ei ole pitkän aikavälin kokoelmasuunnittelua. Toisaalta sähköisten aineistojen käytön lisääntyminen voi lisätä painetun aineiston luovuttamista Varastokirjastoon. Näyttäisi siltä, että ennakointi on vähäistä ja että kirjastot reagoivat tässä ja nyt -tilanteessa.

4.3 Varastokirjastopalvelun haasteet ja kehitysnäkymät

Varastokirjaston toimintakonsepti on maailmanlaajuisesti arvostettu ja käyttäjät ovat sen palveluihin tyytyväisiä. Varastokirjaston menestystekijöitä ovat koko Suomen kirjastoverkon palvelu, käytön maksuttomuus asiakaskirjastoille sekä kustannustehokas toiminta.

Varastokirjastoon kohdistuvat samat muutospaineet kuin muihinkin kirjastoihin. Varastokirjasto on tähän asti vastaanottanut kaiken sille tarjotun aineiston. Koska tilakustannukset vievät yhä suuremman osan kirjastojen budjeteista, on tilojen käytön hallinta erityisen merkittävää. Näin tulisi olla myös Varastokirjastossa, jolloin se saisi paremmat mahdollisuudet vaikuttaa omaan kokoelmapolitiikkaansa kansallisten kokoelmapoliittisten linjausten puitteissa sekä siirtää toiminnan painopistettä entistä enemmän säilytyksestä palveluihin.

Valtiontalouden kokonaistilanne ei näillä näkymin mahdollista Varastokirjaston toimintamenojen lisäämistä. Varastokirjasto voi suoriutua hyvin tehtävistään muuttuvassa ympäristössä vain, mikäli sen toiminta on kustannustehokasta ja sitä suunnataan määrätietoisesti vastaamaan asiakasorganisaatioiden ja aineistojen loppukäyttäjien palvelutarpeisiin. Sen palveluja kehitetään edelleen osana kirjastoverkon kansallista ja kansainvälistä työnjakoa ja yhteistyötä.

Varastokirjaston kehittämistä linjattaessa on tärkeää arvioida, missä määrin eri kanavien kautta jo saatavilla olevien aineistojen säilyttäminen Varastokirjastossa on tarkoituksenmukaista. Sekä kotimaisten että ulkomaisten aineistojen säilyttämisen periaatteet tulee linjata osana kansallista kokoelmapolitiikkaa.

Varastokirjaston aineistojen käytön (lainat, artikkelikopiot) arvioidaan pysyvän vähintään samana tai kasvavan maltillisesti. Digitaalisesti lähetettävien artikkelikopioiden määrän arvioidaan lisääntyvän; valtaosa artikkelikopioista lähetetään yliopistokirjastoihin. Tarvetta Varastokirjaston kokoelmien laajamittaiseen digitointiin ei ole, sillä kyseessä on kokonaisuudessaan vähän käytetty aineisto. Kysyntä hajaantuu tulevaisuudessakin suureen määrään Varastokirjaston aineistoista.

Ulkomaiset aineistot ovat enenevässä määrin sähköisesti saatavilla myös suomalaisille käyttäjille. Tieteelliset kirjastot lisäävät digitaalisten aineistojen hankintaa. Yleisissä kirjastoissa digitaalisten aineistojen hankinta lisääntyy maltillisemmin. Alkujaan digitaalisia ja digitoituja aineistoja julkaistaan yhä enemmän. Aineistojen vapaa verkkosaatavuus lisääntyy. Lisensiointikäytännöt monipuolistuvat. Sopimukset julkaisijoiden ja tekijänoikeusjärjestöjen kanssa voivat mahdollistaa myös maksullisen verkkokäytön organisoinnin keskitetysti.

Varastokirjastokirjaston vastaanotto-, säilyttämis- ja välittämispalvelut ovat osa eri toimijoiden palveluista muodostuvaa kokonaisuutta. Kansallisena tavoitteena on huolehtia siitä, että asiakkaiden tarvitsemat aineistot ovat helposti ja kustannustehokkaasti saatavilla eri palvelukanavia pitkin. Sähköisiä tilauspalveluja sekä aineistojen yhteiskäyttöä kehittämällä pystytään hyödyntämään valtakunnallisia resursseja nykyistä paremmin.

Varastokirjaston kaukopalvelun kustannustehokkuuden ja nopeuden turvaaminen on tärkeää myös tulevaisuudessa. Tavoitteena tulee olla nykyisen palvelutason säilyminen Varastokirjaston kokoelmissa olevien aineistojen osalta: lainat lähetetään ja artikkelikopiot välitetään asiakkaille pääsääntöisesti samana päivänä, kun tilaus on otettu vastaan.

Varastokirjaston palveluiden kehittämisessä vahvistetaan toimintamallia, jossa painottuu palveluiden asiakaslähtöinen kehittäminen sekä kansallinen ja kansainvälinen verkottuminen. Erityistä huomiota tulee kiinnittää toiminnasta muodostuviin kokonaistaloudellisiin hyötyihin.

5 Yhdistymisen edellytykset ja vaikutukset

5.1 Helsingin yliopiston, Kansalliskirjaston sekä Varastokirjaston näkemykset yhdistymisen edellytyksistä

Helsingin yliopisto kiinnittää toiminnassaan erityistä huomiota toimintansa profilointiin ja tarkoituksenmukaisuuteen. Helsingin yliopiston mukaan Varastokirjasto tukee yliopiston strategiaa yhtä hyvin erillisenä ministeriön alaisena laitoksena kuin Kansalliskirjaston osanakin. Mikäli Varastokirjasto yhdistyisi Kansalliskirjastoon, tulisi toiminta liittää tiiviiksi osaksi Kansalliskirjastoa.

Yliopistolla on tällä hetkellä monia kansallisia tehtäviä, joista osa on opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa sovittu valtakunnallisiksi erityistehtäviksi, ja joita ministeriö rahoittaa. Valtakunnallisten tehtävien rahoitus ei yliopiston mukaan useinkaan ole riittävää, vaan yliopisto joutuu tukemaan kansallisia tehtäviä yliopiston perustoimintaan tarkoitettulla rahoituksella. Helsingin yliopisto katsoo, että Varastokirjaston liittäminen Kansalliskirjastoon aiheuttaisi yliopistolle lisäkustannuksia. Varastokirjastoon syntyneet rästit⁵ osoittanevat, että toiminta on tällä hetkellä aliresursoitua. Yliopisto katsoo, että Varastokirjaston liittäminen Kansalliskirjastoon valtiontalouden nykyisessä taloudellisessa tilanteessa on yliopistolle haasteellista. Yliopiston tavoitteena on määrätietoisesti vahvistaa profilinsa mukaista toimintaa ja tehostaa toimintaverkostoaan, jonka vuoksi se on jo lakkauttanut useita pääkaupunkiseudun ulkopuolella olevia toimipisteitä. Yliopisto ei ole halukas lisäämään edelleen toimipisteidensä määrää. Helsingin yliopisto suhtautuu kriittisesti ehdotuksiin, joissa sen yhteyteen liitettäväksi kaavaillut yksiköt sijaitsevat kaupungeissa, joissa jo sijaitsee toinen yliopisto. Varastokirjasto toimii Kuopiossa, jossa toimii myös Itä-Suomen yliopiston toinen pääkampuksista.

Yhdistämisen tavoittelemia synergiaetuja on vaikea nähdä tilanteessa, jossa Varastokirjaston toiminta jatkuisi nykyisessä muodossaan Kuopiossa. Sen sijaan niitä voidaan realistisesti tavoitella pitkällä aikavälillä, jos toiminta suunnitellaan uudelleen osaksi Kansalliskirjaston toimintaa Mikkeliissä.

Helsingin yliopisto on vuosia keskittänyt pääkaupunkiseudun ulkopuolista toimintaansa kolmelle paikkakunnalle: Lahti, Mikkeli ja Seinäjoki. Yliopistolla on Mikkeliissä Kansalliskirjaston digitointi- ja konservointikeskuksen lisäksi Ruralia -instituutti, täydennyskoulutus- ja avoimen yliopiston toimintaa sekä yliopistokeskuksen koordinoituyk-

⁵ Ks. luku 1.1. sivu 11

sikkö. Yliopistokeskuksessa toimivat yliopiston lisäksi Aalto-yliopisto ja Lappeenrannan teknillinen yliopisto. Henkilöstöä on noin 200 ja liikevaihto on 18 miljoonaa euroa, josta Kansalliskirjaston osuus on 55 työntekijää ja 3,7 miljoonaa euroa.

Yliopisto on sitoutunut Mikkelin alueen kehittämiseen. Yliopisto on perustanut humanistiseen tiedekuntaan digitaalisten aineistojen käytettävyyden tutkimuksen professuurin, joka sijoitetaan Mikkelin Digitointi- ja konservointikeskukseen. Yliopisto on myös muutoin tukenut Kansalliskirjaston tavoitetta jatkaa toiminnan keskittämistä Helsingin ohella Mikkeliin ja jatkaa aineistojen siirtoa Urajärveltä Mikkeliin tilaratkaisujen sallimassa aikataulussa. Yliopisto on lisäksi sopinut Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen (MTT) kanssa yhteisen Luomu-instituutin perustamisesta.

Arkistointi ja digitointi on yksi Etelä-Savon maakunnan kärkialoista. Yliopisto katsookin, että Varastokirjaston sijoittaminen Mikkeliin vahvistaisi alueen profilia kansallisen muistiorganisaation keskittymänä. Mikkeli on jo nyt Suomen toiseksi merkittävin arkistoinnin keskus. Kansalliskirjaston lisäksi Mikkelissä toimivat mm. Elinkeinoelämän keskusarkisto, Mikkelin maakunta-arkisto ja Karjala-tietokantasäätiö. Lisäksi vuonna 2010 opetusministeri teki periaatepäätöksen arkistolaitoksen keskusarkiston perustamisesta Mikkeliin. Mikkelissä toimivassa Digital Mikkeli klusterissa (www.digialmikkeli.fi) toimii myös koulutusorganisaatioita. Näistä Mikkelin ammattikorkeakoulu järjestää Suomen ainutta arkistohoidon ylempää amk-tutkintoa.

Yliopisto pitää tärkeänä että Varastokirjaston mahdollinen yhdistyminen Kansalliskirjastoon sijoitetaan oikeaan aikaperspektiiviin. Yliopisto ei pidä mielekkäänä Varastokirjaston teknistä yhdistämistä Kansalliskirjastoon, sillä se ei tuo säästöjä eikä luo edellytyksiä Varastokirjaston toiminnan uudistamiselle eikä kansallisen yhtenäisen palvelun kehittämiseksi.

Yliopisto voi sitoutua yhdistämiseen seuraavin edellytyksin:

- 1 Parempia ja tehokkaampia palveluita ja hallintoa tavoitellaan rakentamalla henkilöstöstä, tiloista ja palveluista kiinteä osa Kansalliskirjaston toimintaa.
- 2 Varastokirjaston nykyisen toiminnan rahoituksellinen vaje ratkaistaan samassa yhteydessä.
- 3 Yhdistyminen ei muutoinkaan aiheuta rasitetta yliopiston taloudelle eikä heikennä yliopiston tasetta.
- 4 Tilaratkaisut tehdään kokonaisuutena ottaen huomioon Kansalliskirjaston tilakaavailut Mikkelissä. Varastokirjasto voi siirtyä Helsingin yliopiston Kansalliskirjaston osaksi siinä yhteydessä, kun toimintojen siirto Mikkeliin käynnistyy.

Kansalliskirjaston lähtökohta Varastokirjaston yhdistymiselle Kansalliskirjastoon on, että ratkaisu tuottaa lisäarvoa digitaalisten palveluiden kehittämiseksi, yhdistyminen on osa kansallista palveluinfrastruktuuria ja että tilaratkaisuja voidaan toteuttaa Kansalliskirjastoa tyydyttävällä tavalla pitkällä aikavälillä ottaen huomioon kirjaston näkemyksen Mikkelin alueen käytöstä. Mikkelin alue on Kansalliskirjaston tärkeimpiä vaihtoehtoja kirjaston tarvitsemia lisätiloja suunniteltaessa. Kansalliskirjaston Mikrokuvaus- ja digitointikeskus sijaitsee jo nyt Mikkelissä. Vaihtoehtoa tukee erityisesti alueen vahva strateginen panostus Digital Mikkeli -kehittämishjelmaan ja sen Memory Campus -suunnitteluun. Yhdistämisen tulee mahdollistaa myös maksullisen digitaalisen aineistopalvelun rakentaminen, jossa on mukana useita kumppaneita ja jonka palvelut ovat kansallisia ja kansainvälisiä. Kirjaston näkemyksen mukaan alueellinen ratkaisu tuottaa synergiaetua kokoelmatyön, digitoinnin ja digitaalisen aineistovälityksen muodossa.

Kansalliskirjasto edellyttää, että varastokirjastopalveluun myönnetään riittävä rahoitus osaksi Kansalliskirjaston perusbudjettia ja että tarvittavat lisätilat Varastokirjastolle saadaan lisärahoituksineen. Kansalliskirjasto edellyttää myös, että Varastokirjaston nykyiset rästit hoidetaan ennen yhdistymistä. Lisäksi varastokirjastopalveluiden uuden kokoelmapolitiikan ja -hallinnan määrittely tulisi käynnistää välittömästi. Varastokirjastotoiminta integroitaisiin Kansalliskirjaston tulosalueisiin ja sillä tulisi olemaan paikallinen työnjohto.

Yhdistäminen ei saa vaarantaa Kansalliskirjaston toiminnan vakaata ja riittävää rahoitusta.

Varastokirjaston johtokunta näkee mahdollisen yhdistymisen tarjoavan uusia edellytyksiä sekä varastokirjastopalvelujen kehittämiseen että henkilökunnan asiantuntemuksen hyödyntämiseen. Esimerkiksi Varastokirjaston kaukopalveluosaaminen vahvistaisi Kansalliskirjaston asiantuntemusta.

Johtokunta edellyttää, että nykyiset lakiin perustuvat maksuttomat palvelut tulee tarjota tulevaisuudessakin samanluonteisina laatutaso vähintäänkin säilyttäen. Toiminnan kehittämisessä tulee käyttää niin Varastokirjaston henkilökunnan kuin asiakaskirjastojen asiantuntemusta. Varastokirjastolla on tällä hetkellä tunnustettu asema kansainvälisenä alansa edelläkävijänä ja innovaattorina. Sen säilyttäminen edellyttää suoraa mahdollisuutta kansallisten ja kansainvälisten verkostojen ylläpitoon.

Varastokirjasto palvelee merkittävällä tavalla koko suomalaista kirjastokenttää ja sen palveluihin ollaan hyvin tyytyväisiä. Palvelujen laatu on osaltaan varmistettu asiakaskirjastojen suoralla vaikuttamisella ennen kaikkea Varastokirjaston johtokunnassa. Nykyinen johtokunta katsoo, että tämä mahdollisuus pitää säilyttää mahdollisen yhdistymisen jälkeenkin. Tämä toteutuu parhaiten kirjastosektoreiden edustajista koostuvalla Varastokirjaston omalla neuvottelukunnalla tai vastaavalla elimellä taikka osana mahdollisesti muodostettavaa kirjastojen yhteisten palvelujen ohjausjärjestelmää. Tämä edellyttää Varastokirjaston itsenäistä asemaa Kansalliskirjaston yhtenä tulosalueena.

Johtokunta näkee Varastokirjaston kehittämisen edellytykset hyviksi, olipa kirjasto itsenäinen tai Kansalliskirjaston alainen yksikkö. Varastokirjasto voi tarjota asiantuntemustaan esimerkiksi kansallisen kokoelmapolitiikan koordinaattorina sekä kansallisena aineistojen yhteiskäytön keskuksena. Kansalliskirjaston esille nostama ajatus digitaalisten palvelujen kehittämisestä yhdessä Kansalliskirjaston Digitointi- ja konservointikeskuksen kanssa on myös tutkimisen arvoinen.

Sekä Helsingin yliopisto että Kansalliskirjasto pitävät Varastokirjaston siirtoa Mikkeliin yhtenä edellytyksenä yhdistymisen toteutumiselle. Varastokirjaston henkilökunta on saatanut johtokunnan tietoon näkemyksensä, jonka mukaan se ei kannata kirjaston siirtoa Mikkeliin. Valtaosa henkilökunnasta ei muuttaisi Mikkeliin.

5.2 Henkilöstö

Palkkaus. Varastokirjaston henkilöstön palkkausta on kehitetty 2000-luvulla ja siinä on paljon samoja elementtejä Kansalliskirjaston palkkausjärjestelmän kanssa. Varastokirjaston palkkaus perustuu ColumbusPro -palkkausjärjestelmän sovellukseen. Palkkaus koostuu tehtäväkohtaisesta ja henkilökohtaisesta palkanosasta. Kansalliskirjaston palkkaus perustuu Yliopistojen yleiseen työehtosopimukseen ja yliopistojen palkkausjärjestelmään (YPJ), joka koostuu tehtäväkohtaisesta palkanosasta ja henkilökohtaisesta palkanosasta.

Tehtävien vaativuuden arviointikriteerit ovat samanlaisia huolimatta hieman erilaisesta terminologiasta. Myös henkilökohtaisen palkanosan arviointi perustuu suurelta osin samoihin kriteereihin molemmissa järjestelmissä. Siirtyminen yliopiston palkkausjärjes-

telmään ei toisi olennaisia lisäkustannuksia. Kustannusmuutokset palkkoihin olisivat kärkeän arvion mukaan pieniä: palkkasumma nousisi Varastokirjaston nykyisestä palkkasummasta noin 1 000 euroa kuukaudessa.

Valtion virkamieslakiin (750/1994) on uutena säädöksenä (1548/2011) lisätty 5 e § liikkeenluovutuksesta. Pykälän mukaan liikkeen luovutuksella tarkoitetaan valtion toiminnallisen osan luovuttamista toiselle työnantajalle, jos luovutettava osa pysyy luovutuksen jälkeen samana tai samankaltaisena. 5 §:ssä on säädetty liikkeenluovutukseen sisältyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista luovuttajaa, luovutuksensaajaa ja henkilökuntaa koskien. 29 a §:ssä on säädetty irtisanomiskiellosta liikkeenluovutuksen yhteydessä ja virkamiehen erityisestä irtisanoutumisoikeudesta. Edellä todettu tulee ottaa huomioon Varastokirjaston mahdollisessa yhdistymisessä Kansalliskirjastoon.

Sekä Varastokirjastossa että Kansalliskirjastossa tulee käydä YT-säädösten edellyttämät neuvottelut henkilöstön siirrosta Helsingin yliopistoon. Yliopiston tulee tehdä työ sopimukset siirtyvän henkilöstön kanssa.

5.3 Hallinnolliset näkökohdat

Varastokirjaston liittyessä osaksi Kansalliskirjastoa se integroituisi Kansalliskirjaston organisaatioon, toimintaan ja ohjaukseen ja siten organisatorisesti osaksi Helsingin yliopistoa. Kirjastolla on johtokunta, joka ohjaa kirjaston toimintaa. Kansalliskirjaston valtakunnallisten tehtävien ohjaus tapahtuu ministeriön kanssa käytävissä neuvotteluissa ja näihin sisältyisivät myös varastokirjastopalvelut.

Kokoelmat

Varastokirjaston kokoelmien omistajuus – nykytilanne: Varastokirjastosta annetun lain mukaan Varastokirjastoon siirrettävä aineisto tulee sen omistukseen ja hallintaan. Varastokirjaston ollessa osa valtion virasto-organisaatiota, tämä tarkoittaa valtion omistusoikeutta.

Varastokirjaston kokoelmien omistajuus, jos Varastokirjasto yhdistetään Kansalliskirjastoon: Varastokirjaston hallussa nyt olevat kokoelmat ovat valtion omistamat. Ne säilyisivät jatkossakin valtion omistuksessa ja Kansalliskirjasto hallinnoisi niitä. Samoin jatkossa varastokirjastotoimintaan siirrettävät kokoelmat tulisivat valtion omistukseen ja Kansalliskirjaston hallintaan. Hallinnan siirtämisestä säädettäisiin voimaantulolaissa. Kansalliskirjasto ei ole oikeushenkilö, jolle omistusoikeus voitaisiin luovuttaa. Kansalliskirjasto toimii lakiperusteisesti Helsingin yliopiston (oikeushenkilö) yhteydessä ja toteuttaa lakisääteisiä tehtäviä.

5.4 Arvio taloudellisista vaikutuksista

Tilakustannusten vertailu Varastokirjaston sijoittumisesta Kuopioon tai Mikkeliin

Kansalliskirjasto ja Helsingin yliopisto ovat molemmat asettaneet liittymisen ehdoksi sen, että Varastokirjaston toiminta siirrettäisiin 2020-luvun alkupuoliskolla Mikkeliin. Työryhmä on vertaillut Varastokirjaston kustannuksia, jos sen kotipaikka 1) säilyy Kuopiossa 2) siirtyy Mikkeliin.

Henkilöstöön liittyviä taloudellisia vaikutuksia ei ole arvioitu.

Arvioidut tilakustannukset Kuopiossa

Varastokirjaston toimitilat ovat tällä hetkellä noin 6 800 m² ja vuokra 480 000 euroa/vuosi (n. 6 euroa/m²). Tilat riittävät vuoteen 2014, kun käytössä on nykyinen tilapäinen lisäosuus. Tarvittava, pysyvä laajennus olisi 1 800 m² (matalahyllyratkaisuna) ja sen vuokrakustannus Kuopiossa vuoden 2012 arvion mukaan n. 250 000 euroa/vuosi. Varastokirjaston kokonaisvuokra lisätiloineen vuonna 2014 olisi siten 780 000 euroa/vuosi (sisältää vuosien 2012 ja 2013 arvioidut indeksikorotukset). Rakennus on valmistunut vuonna 1975, joten huomioon on otettava mahdollinen peruskorjaus tulevaisuudessa.

Arvioidut tilakustannukset Mikkelissä

Mikkeli -vaihtoehdossa rakennettaisiin joko uudisrakennus tai hyödynnettäisiin jotakin jo olemassa olevaa rakennusta peruskorjattuna. Varastokirjaston tilamääräksi Mikkelissä arvioidaan 4 000–4 500 m² korkeahyllyratkaisuna neliöhintaan 17–25 euroa vuoden 2012 tasolla. Uudisrakennuksen neliövuokra Mikkelissä olisi Kuopion nykyisen tilaratkaisun vuokraa kalliimpi, kuten myös peruskorjattuun tilaan tehtynä. Varastokirjaston nykyinen laajuus sekä tuleva lisätila mukaan lukien vastaavan kokoisen Varastokirjaston vuokrakustannukset Mikkelissä olisivat karkeasti arvioiden n. 1–1,5 milj. euroa/vuosi riippuen siitä, säilytetäänkö toiminta ennallaan ja siirretäänkö kokoelmat sellaisenaan, vai karsitaanko kokoelmia merkittävästi. Kustannuksiin ei ole sisällytetty arviota karsintatyön henkilökustannuksista. Tämän lisäksi tulisi kertaluontoinen muuttokustannus, joka on Varastokirjaston arvion mukaan 870 000 euroa ja Kansalliskirjaston ja Helsingin yliopiston arvion mukaan 550 000 euroa.

Kansalliskirjaston omat lisätilat Mikkelissä tulisivat olemaan arviolta 1 600 m² korkeahyllytilana neliöhintaan 17–25 euroa vuoden 2012 tasolla. Vuokrakustannus olisi siten noin 326 000–480 000 euroa vuodessa. Kirjaston tiloihin siirtyisi ensi vaiheessa Urajärvellä olevat kokoelmat sekä osa Helsingissä sijaitsevan Kirjaluolan vähemmän käytetyistä ulkomaisista kokoelmista.

Vuosien 2020–2024 jälkeenkin Mikkeli -vaihtoehdossa lisätilan hankkiminen on mahdollista, mikäli laajentumiseen varaudutaan siirtovaiheessa. Kuopion nykyisissä tiloissa laajeneminen on mahdollista myöhemminkin.

Valtiovarainministeriö on kesäkuussa 2012 ohjeistanut ministeriöitä olemassa olevien erikoistilojen hyödyntämisestä talouspoliittisen ministerivaliokunnan tekemän linjauksen pohjalta. Linjauksen mukaan kunkin ministeriön tulee huolehtia siitä, että sen ohjauksessa olevat virastot ja laitokset varmistavat valtion omistuksessa olevien erikoistilojen käyttömahdollisuudet ennen uusinvestointeja. Valtiovarainministeriö selvittää yhdessä ohjaavien ministeriöiden kanssa erikoistilojen tarvetta ja olemassa olevien tilojen hyödyntämismahdollisuuksia.

Budjettitekniset vaikutukset

Mikäli Varastokirjasto yhdistettäisiin Kansalliskirjastoon ja siten osaksi Helsingin yliopistoa, siirrettäisiin Varastokirjaston toimintamenot momentilta 29.40.04 (valtion budjet-tirahoitus) itsenäiselle julkisoikeudelliselle laitokselle (Helsingin yliopisto) momentille 29.40.50 (valtionrahoitus yliopistojen toimintaan / yliopistojen perusrahoitus / Kansalliskirjasto).

5.5 Säädosvaikutukset

Velvollisuus Varastokirjaston tehtävien hoitamisesta tulisi kirjata yliopistolain 8 lukuun (erityissäännökset Helsingin yliopistosta). Varsinaisista yliopiston/Kansalliskirjaston hoitoon tulevista tehtävistä voidaan säätää joko yliopistolaki- tai valtioneuvoston asetustalla, riippuen siitä, sisältävätkö tehtävät julkisen vallan käyttöä.

Varastokirjaston yhdistämisessä Kansalliskirjastoon tulisi varautua siten mahdollisesti seuraavien lakien muutoksiin: Yliopistolaki 558/2009 (70 ja 71 §), valtioneuvoston asetus yliopistoista 770/2009 (10 §), Valtioneuvoston asetus yliopistojen toiminnassa perittävistä maksuista 1082/2009.

Voimaanpanolaissa säädettäisiin ajankohdasta, yliopiston hallintaan (mutta ei omistukseen) siirtyvästä omaisuudesta, muista yksityiskohdista ja tarvittaessa valtion virkamieslakia täydentäen henkilöstöstä. Voimaanpanolaissa säädettäisiin myös kumottavista säädöksistä. Valtioneuvoston asetusta yliopistojen toiminnassa perittävistä maksuista tulisi samalla tarkistaa vastaamaan muutosta.

Laki Varastokirjastosta (1078/1988), asetus Varastokirjastosta (94/1992) sekä opetusministeriön asetus Varastokirjaston suoritteista perittävistä maksuista (1346/2006) tulisi kumota.

6 Johtopäätökset

Työryhmän keskusteluissa luotiin monipuolinen kuva kirjastokentän edellyttämistä palveluista. Varastokirjaston merkitys osoittautui kustannus-hyöty -suhteeltaan korkeatasoiseksi. Varastokirjastopalvelujen käsittelyssä korostui yleisten kirjastojen merkitys aineiston lainaajana (yli puolet lainoista). Tieteellisten kirjastojen tarpeet näkyvät suurimpana jäljennekopioiden käyttäjänä (yli 80 % kopioista).

Työryhmä kävi monimuotoista dialogia Varastokirjaston tulevasta olemuksesta ja sen edellyttämistä ratkaisuista. Toteutusratkaisuvaihtoehdot kuvataan alla. Helsingin yliopisto ja Kansalliskirjasto edellyttävät Varastokirjaston toiminnan siirtämistä Mikkeliin. Tavoitteena olisi alueen arkistokeskusta vahvistava ja digitaalista palvelukeskusta rakentava kokonaisuus, jonka keskeisenä tavoitteena on keskitettyjen digitaalisten dokumenttipalveluiden tuominen nykyisten Varastokirjastopalveluiden rinnalle.

6.1 Helsingin yliopiston kanta yhdistymiselle

Yliopisto voi sitoutua yhdistämiseen seuraavin edellytyksin:

- 1 Parempia ja tehokkaampia palveluita ja hallintoa tavoitellaan rakentamalla henkilöstöstä, tiloista ja palveluista kiinteä osa Kansalliskirjaston toimintaa.
- 2 Varastokirjaston nykyisen toiminnan rahoituksellinen vaje ratkaistaan samassa yhteydessä.
- 3 Yhdistyminen ei muutoinkaan aiheuta rasitetta yliopiston taloudelle eikä heikennä yliopiston tasetta.
- 4 Tilaratkaisut tehdään kokonaisuutena ottaen huomioon Kansalliskirjaston tilakaavailut Mikkeliin. Varastokirjasto voi siirtyä Helsingin yliopiston Kansalliskirjaston osaksi siinä yhteydessä, kun toimintojen siirto Mikkeliin käynnistyy.

6.2 Kansalliskirjaston kanta yhdistymiselle

- 1 Tilaratkaisut toteutetaan Kansalliskirjastoa tyydyttävällä tavalla pitkällä aikavälillä ottaen huomioon kirjaston näkemys Mikkelin alueen käytöstä (Kansalliskirjaston lisätilat mahdollisesti Mikkeliin).
- 2 Varastokirjastopalveluun osoitetaan riittävä rahoitus osana Kansalliskirjaston perusbudjettia. Tämä sisältää myös Varastokirjaston lisätilojen lisärahoituksen.

- 3 Varastokirjaston nykyiset rästit (aineisto odottanut käsittelyä yli puoli vuotta) hoidetaan ennen yhdistymistä. Varastokirjastopalveluiden uuden kokoelmapolitiikan ja -hallinnan määrittely käynnistetään välittömästi.
- 4 Yhdistäminen ei vaaranna Kansalliskirjaston toiminnan vakaata ja riittävää rahoitusta.
- 5 Yhdistymisen tuottaa lisäarvoa digitaalisten palveluiden kehittämiselle ja on osa kansallista palveluinfrastruktuuria.
- 6 Yhdistämisen mahdollistaa maksullisen digitaalisen aineistopalvelun rakentamisen, ja siinä on mukana useita kumppaneita. Aineistopalvelut ovat kansallisia ja kansainvälisiä.
- 7 Varastokirjastotoiminta integroidaan Kansalliskirjaston tulosalueisiin. Sillä on paikallinen työjohto.

6.3 Varastokirjaston johtokunnan näkökulma yhdistymiseen

- 1 Nykyiset lakiin perustuvat maksuttomat palvelut tarjotaan tulevaisuudessakin saman luonteisina laatutaso vähintäänkin säilyttäen.
- 2 Toiminnan kehittämisessä käytetään niin Varastokirjaston henkilökunnan kuin asiakaskirjastojen asiantuntemusta.
- 3 Varastokirjastolla on suora mahdollisuus kansallisten ja kansainvälisten verkostojen ylläpitoon, jotta Varastokirjaston tunnustettu asema kansainvälisenä alansa edelläkävijänä ja innovaattorina säilyy.
- 4 Asiakaskirjastojen mahdollisuus vaikuttaa suoraan palvelujen laatuun säilytetään. Nyt johtokunnassa on asiakaskirjastojen edustus; tulevaisuudessa Varastokirjastolla on esim. kirjastosektoreiden edustajista koostuva Varastokirjaston oma neuvottelukunta tai vastaava elin, tai asiakaskirjastojen mahdollisuus vaikuttaa tapahtuu osana mahdollisesti muodostettavaa kirjastojen yhteisten palvelujen ohjausjärjestelmää. Tämä edellyttää Varastokirjaston itsenäistä asemaa Kansalliskirjaston yhtenä tulosalueena.

Varastokirjaston henkilökunta on saattanut johtokunnan tietoon näkemyksensä, jonka mukaan se ei kannata kirjaston siirtoa Mikkeliin. Valtaosa henkilökunnasta ei muuttaisi Mikkeliin.

6.4 Johtopäätökset työryhmän toimeksiannon sekä Helsingin yliopiston, Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston ehtojen pohjalta

Työryhmän toimeksiannon taustalla on opetus- ja kulttuuriministeriön tarve parantaa hallinnonalansa virastojen kykyä tarjota entistä parempia palveluita ja varautua niukkenevaan julkiseen rahoitukseen. Vaihtoehdot työryhmän toimeksiannon sekä Helsingin yliopiston, Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston ehtojen pohjalta ovat:

- 1 **Varastokirjasto yhdistetään Helsingin yliopiston yhteydessä toimivaan Kansalliskirjastoon. Varastokirjasto sijaitsee jatkossakin Kuopiossa.**

Arvio:

- + Lainsäädännölliset, hallinnolliset, henkilöstön asemaan ja kokoelmiin liittyvät näkökohdat eivät aseta esteitä yhdistymiselle.

- + Tilakustannukset ovat edullisemmat kuin Mikkeli -vaihtoehdossa.
- + Kansalliskirjaston edellytykset valtakunnallisen kokoelmapolitiikan kehittämiseen paranevat.
- + Yhdistäminen voidaan toteuttaa vuonna 2014.
- Kansalliskirjaston ja Helsingin yliopiston näkemysten mukaan kustannukset lisääntyvät erillisen etäyksikön ylläpidosta. Palvelukehittämisen, kokoelmien, henkilöstön ja tilojen synergiaa ei saavuteta.
- **Esteenä** vaihtoehdon toteutumiselle ovat sijaintiin liittyvät näkökohdat: sekä Helsingin yliopisto että Kansalliskirjasto edellyttävät, että Varastokirjasto siirretään Mikkeliin.

2 Varastokirjasto yhdistetään Kansalliskirjaston Mikkelissä olevaan toimintaan.

Arvio:

- + Lainsäädännölliset, hallinnolliset ja kokoelmiin liittyvät näkökohdat eivät aseta esteitä yhdistämiselle.
- + Kansalliskirjaston edellytykset valtakunnallisen kokoelmapolitiikan kehittämiseen sekä valtakunnallisen digitaalisen aineiston välityspalvelun tuottamiseen paranevat.
- + Mikäli tilasuunnitelmat toteutuvat, Kansalliskirjaston ja siihen yhdistetyn Varastokirjaston lisätilatarpeet ratkaistaan 2030-luvulle.
- Tilakustannukset ovat kalliimmat kuin Kuopio -vaihtoehdossa.⁶
- Yhdistyminen ei toteudu 2014, vaan mahdollisten uusien tilojen myötä arviolta 2020-luvun alkupuolella.
- Varastokirjaston muuttokulut Mikkeliin.⁶
- Uuden henkilöstön rekrytoimisen mahdolliset seuraukset, mikäli nykyinen henkilöstö ei halua siirtyä Mikkeliin.

3 Varastokirjasto pysyy Kuopiossa opetus- ja kulttuuriministeriön alaisena virastona eikä yhdistämistä Kansalliskirjastoon tapahdu.

Arvio:

- +/- Ei muutosta hallinnolliseen tilanteeseen.
- + Tilakustannukset ovat edullisemmat kuin Mikkeli -vaihtoehdossa.⁶
- + Varastokirjastolla on edelleen hyvät edellytykset kansallisen kokoelmapolitiikan kehittämiseen sekä kehittymiseen kansalliseksi aineistojen yhteiskäytön keskuksiksi.
- Yhdistyminen ei toteudu.

Varastokirjaston toiminnan rahoituksellisen vajeen (käsittelemätön aineisto) kattaminen, noin 300 000 euron kertameno, koskee kaikkia kolmea vaihtoehtoa.

⁶ ks. kohta 5.4 taloudelliset vaikutukset / tilakustannusten vertailu, sivut 24–25

Kysely kirjastojen kokoelmista ja tiloista sekä tarpeista käyttää Varastokirjaston palveluita

Kysely tehtiin helmi–maaliskuussa 2012 Varastokirjaston yhdistämistä osaksi Kansalliskirjastoa selvittävän työryhmän toimeksiannosta. Kyselyä suunnitteli työryhmä Dorrit Gustafsson, Anne Luoto-Halvari, Ari Muhonen ja Pentti Vattulainen. Kysely toteutettiin webbi-kyselynä Kansalliskirjaston verkkopalvelujen avulla. Kyselylomakkeen laati koulutussihteeri Mia Nurmi Kansalliskirjastosta.

Kysely on osoitteessa: <https://elomake.helsinki.fi/lomakkeet/33324/lomake.html>

Kysely lähetettiin kirjastonjohtajille seuraavasti:

- kaikki yliopistokirjastot ja yhteiskirjastot (jotka ovat yhteisiä yliopiston että AMK:n kirjastoja)
- kaikki ammattikorkeakoulujen kirjastot
- yleisten kirjastojen maakuntakirjastot
- suurimmat erikoiskirjastot.

Kansalliskirjaston verkkopalveluiden tiedottaja hoiti osoitteet. Kysely lähti 74 kirjastolle. Vastausaika oli 20.2.–8.3.2012. Noin viikkoa ennen kyselyn umpeutumista lähetettiin muistutusviesti niille, jotka siihen mennessä eivät olleet vastanneet. Vastanneita oli lopulta 35 eli 47 % kaikista. 20.8.2012 kysely lähetettiin uudelleen Kansalliskirjastolle, Helsingin yliopiston kirjastolle ja Turun yliopiston kirjastolle. Määräaikaan 31.8.2012 mennessä vastauksensa antoi Kansalliskirjasto ja Turun yliopiston kirjasto. OKM piti tärkeänä, että kaikki suurimmat yo-kirjastot vastaisivat tähän kyselyyn, joten vielä 2.10. pyydettiin HYK Keskustakampuksen kirjastoa, Jyväskylän yliopiston kirjastoa sekä tiedekirjasto Tritoniaa vastaamaan. Kaksi viimeksi mainittua antoivatkin vastauksensa.

Vastanneita oli lopulta 37 eli 50 % kaikista.

Kyselyyn vastanneet kirjastot:

- Yliopistokirjastot 7 kpl: Maanpuolustuskorkeakoulu, Aalto-yliopiston kirjasto, HYK Viikin kampuskirjasto, HYK Kumpulan kampuskirjasto, Tampereen teknillisen yliopiston kirjasto, Svenska handelshögskolans bibliotek ja Tampereen yliopiston kirjasto.
- Vapaakappalekirjastot 6 kpl: Kansalliskirjasto, Itä-Suomen yliopiston kirjasto, Jyväskylän yliopiston kirjasto, Oulun yliopiston kirjasto, Turun yliopiston kirjasto ja Åbo Akademis bibliotek.
- Ammattikorkeakoulukirjastot 10 kpl: Kymenlaakson ammattikorkeakoulun kirjasto, Metropolian kirjasto- ja tietopalvelut, Centria ammattikorkeakoulu, Laurea-kirjasto,

Korkeakoulujen yhteiskirjasto Lahti, HAMKin kirjasto- ja tietopalvelut, Jyväskylän ammattikorkeakoulu Satakunnan ammattikorkeakoulu, Turun ammattikorkeakoulun kirjasto, Humanistinen ammattikorkeakoulukirjasto.

- Erikoiskirjastot 3 kpl: Tilastokirjasto, Venäjän ja Itä-Euroopan Instituutin kirjasto, Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus MTT.
- Yhteiskirjastot 3 kpl: Lappeenrannan tiedekirjasto, Lapin korkeakoulukirjasto ja tiedekirjasto Tritonia Vaasassa.
- Yleiset kirjastot 8 kpl: Joensuun seutukirjasto - Pohjois-Karjalan maakuntakirjasto, Kouvolan kaupunginkirjasto-maakuntakirjasto, Porvoon kaupunginkirjasto - Uudenmaan maakuntakirjasto, Vaasan kaupunginkirjasto-maakuntakirjasto, Kajaanin kaupunginkirjasto - Kainuun maakuntakirjasto, Hämeenlinnan kaupunginkirjasto, Tampereen kaupunginkirjasto ja Turun kaupunginkirjasto.

Kirjastojen käytössä olevat tilat

Vuoteen 2015 mennessä puolet vastanneista kirjastoista arvioi tilojen pysyvän entisellään. Nämä kirjastot olivat kaikista kirjastosektoreista. Kasvua odotti vain muutama kirjasto joko tiedossa olevan lisärakennuksen tai kokoelmatilojen kasvun vuoksi (vapaakappalekirjasto). Tilojen pienentymistä odotti lähes puolet vastaajista. Tämä koski erityisesti erikoiskirjastoja ja yliopistokirjastoja. Yllättäen myös puolet vastanneista maakuntakirjastoista odotti tilojensa pienentyvän. Lähes kaikki ammattikorkeakoulut arvioivat tilojensa pienenevän vuoteen 2020 mennessä. Muutoin muutos vuoteen 2020 oli kirjastoille hyvin vaikea arvioida. Pääosa eli 95 % vastanneista arvioi tilojen pysyvän ennallaan tai pienenevän.

Kokoelmatilojen osalta vastaukset olivat samansuuntaisia. Kokoelmatilojen muutoksia kysyttiin samalla aikajänteellä. Kirjastoja pyydettiin arvioimaan tilojen muutoksia neliömetreissä ja hyllymetreinä (hm). Vain osa kirjastoista pystyi vastaamaan kysyttäessä kokoelmatiloja neliömetreinä vuonna 2010. Kokoelmatilat liittyvät useimmissa kirjastoissa yleisöpalvelu- ja muihin tiloihin, joten niiden erittely on vaikeaa. Sen sijaan hyllymetreissä kokoelmatilat pystyttiin ilmoittamaan.

Kirjastot uskoivat kokoelmatilojen muuttuvan vuoteen 2015 mennessä seuraavasti: kasvua sekä neliö- että hyllymetreinä odottivat vapaakappalekirjastot. Tilojen pienemistä odottivat yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastot. Pieneminen näkyy ennen kaikkea kokoelmiin käytettävien hyllymetrien vähenemisenä ja vain vähäisessä määrin kokoelmatilojen neliömetrien vähenemisenä. Puolet ammattikorkeakoulujen kirjastoista odotti tilojen pienenevän sekä neliö- että hyllymetreinä. Samanlaista kehitystä arvioitiin tapahtuvan vielä vuoteen 2020 mennessä, vaikkakin kokoelmatilojen kehitystä oli selvästi vaikea arvioida. Kuitenkin yliopistokirjastoissa odotettiin kokoelmatilojen edelleen pienenevän, samoin ammattikorkeakoulujen kirjastoista 60 % oli samoilla linjoilla.

Yhteenvetona todettakoon, että mikäli kyselyyn vastanneet kirjastot edustavat hyvin koko kirjastokenttää, on sekä lähitulevaisuudessa että vuoteen 2020 odotettavissa kaikilla kirjastosektoreilla kokonaistilojen pysyvän ennallaan tai pienenevän. On odotettavissa, että kokoelmatilat vähenevät hyllymetreissä.

Kirjastojen hankintojen rakenne

Kirjastoja pyydettiin arvioimaan hankintojensa rakennetta vuosina 2012–2015. Hankinnat ryhmiteltiin kolmeen kategoriaan: (painettuihin) *kirjoihin ja kausijulkaisuihin sekä e-aineistoon*.

Yliopistokirjastoissa (myös vapaakappalekirjastot) hankintojen rakenne on vakiintunut, eikä muutoksia ole odotettavissa vuoteen 2015 mennessä. E-aineiston uskotaan hiljalleen lisääntyvän, mutta painettua aineistoa edelleen hankitaan. Ammattikorkeakoulujen kirjastot hankkivat aineistojaan erilaisella profiililla. E-aineiston osuus on vielä vuonna 2015 alle puolet kaikista hankinnoista, mutta se on kasvussa. Paperimuotoista aineistoa hankitaan runsaasti. Ammattikorkeakoulukirjastojen hankinnan osuus tieteellisten kirjastojen yhteistilastoon osallistuvien kirjastojen kokonaishankinnasta on alle 20 %, joten määrät ovat absoluuttisina melko pieniä. Yhteiskirjastojen hankinnat ovat yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastojen välissä. E-aineiston määrä kasvaa ja lähestyy pikkuhiljaa yliopistojen määriä.

Erikoiskirjastot ovat jo nyt erikoistuneet e-aineistoon. Painettua aineistoa hankitaan hyvin vähän. Pääosin e-aineistoja käyttävät kirjastot eivät juurikaan tarvitse kokoelmatiloja eivätkä ehkä kirjastotiloja ollenkaan. Tämä näkyi yllä kirjastotiloja koskevassa osiossa. Yleiset kirjastot hankkivat pääosin painettua aineistoa. E-aineiston määrä on pieni ja kasvanee hitaasti. On oletettavaa, että e-aineiston osuus pysyy pienenä niin kauan kun e-kirjojen käytöllä ei ole pelisääntöjä.

Eri kirjastosektoreiden hankintaprofiili on erilainen, mutta kaikkiaan paperimuotoisen aineiston hankinta vähenee jatkuvasti. Yliopistokirjastot hankkivat edelleen määrällisesti eniten painettua aineistoa, vaikka painetun aineiston osuus hankinnasta on alle 30 %. Tämä johtuu siitä, että yliopistokirjastojen hankintojen osuus kaikkien tieteellisten kirjastojen hankinnoista on 72 %.

Arvio aineistonsiirroista Varastokirjastoon

Kirjastoja pyydettiin arvioimaan siirtotarpeitaan vuoteen 2015 mennessä. Siirtotarpeet tuli eritellä *monografioina ja jatkuvina julkaisuihin*. Kirjastojen arviot siirtotarpeistaan olivat hyvin kirjavampia, joten täysin luotettavaa kokonaismäärää ei pystytty arvioimaan. Kuitenkin kaikilla kyselyyn vastanneilla kirjastoilla oli siirtotarpeita. Näyttäisi siltä, että siirtoja tulee jatkossakin kaikilta kirjastosektoreilta.

Monografioiden osalta kaikista siirroista 82 % oli pieniä, alle 100 hyllymetrin siirtoja. Tämä koski kaikkia kirjastosektoreita. Suuria siirtotarpeita (yli 300 hm) ilmoitettiin vain muutamasta kirjastosta. Suurimmat siirtotarpeet olivat yliopistokirjastoilla. Yksi ammattikorkeakoulu ja yksi maakuntakirjasto arvioi myös lähettävän paljon monografioita.

Jatkuvien julkaisujen asetelma on sama. Kaikki kyselyyn vastanneet kirjastot arvioivat, että niillä on siirtotarpeita. Pieniä siirtotarpeita (alle 100 hm) ilmoitti 85% kirjastoista. Näitä siirtotarpeita oli kaikilla kirjastosektoreilla ja erityisesti ammattikorkeakoulukirjastoilla. Hyvin suuria siirtotarpeita (yli 500 hm) oli muutamalla yliopistokirjastolla (Aalto, HY-Kumpula). Lisäksi oli kirjastoja, joiden siirtotarvearvio oli 100–300 hm.

Voidaan arvioida, että yliopistokirjastot siirtävät jatkossakin merkittäviä määriä monografioita ja jatkuvia julkaisuja. Toisaalta näkyy se, että monet yliopistokirjastot ovat jo lähettäneet varastointia tarvitsevat jatkuvat julkaisunsa Varastokirjastoon. Erikoiskirjastoilla on ennen kaikkea jatkuvien julkaisujen siirtotarpeita ainakin muutaman vuoden ajan. Yleiset kirjastot lähettävät edelleen monografioita ja niiden siirtotarve säilynee jat-

kossakin. Ammattikorkeakoulukirjastojen osuus siirroista on ollut pientä, mutta viitteitä on, että jatkossa monografioita tullaan siirtämään enemmän.

Varastokirjaston aineiston käyttö

Kirjastoja pyydettiin arvioimaan Varastokirjastosta tilattavan aineiston määriä vuoteen 2015 mennessä. Muuttujat olivat: *lisääntyy, vähenee, ei muutosta*. Muuttujia pyydettiin erittelemään lainojen ja artikkelikopioiden osalta.

60 % vastanneista arvioi lainaamisen lisääntyvän. Pääosa arvioi kasvun olevan kohtuullista, 5–20 % enemmän kuin nyt. Lisääntymistä odottavat edustivat kaikkia kirjastosektoreita. Erityisesti yliopistokirjastot (78 %) uskoivat lainauksen kasvuun. Yksikään kirjasto ei arvioinut omien lainatarpeidensa vähenevän.

56 % vastanneista arvioi, että kirjaston tarve saada artikkelikopioita (document delivery) Varastokirjastosta lisääntyy. Yksikään kirjasto ei odottanut kysynnän vähenevän. Jälleen erityisesti yliopistokirjastot uskoivat tarvitsevansa entistä enemmän artikkelikopioita Varastokirjastosta. Tämä on merkittävää, sillä tälläkin hetkellä noin 80 % kopioista menee tieteellisiin kirjastoihin – pääosin yliopistokirjastoihin.

Täydentävät kysymykset

Kirjastoilta kysyttiin lisäksi kolme yksittäistä kysymystä:

- *Mitä kokoelmia kirjastot antavat kaukolainaan.* Tällä haluttiin tarkastella kirjastojen valmiuksia aineistojen yhteiskäyttöön. Kaikki vastanneet kirjastot olivat valmiita antamaan peruskokoelmansa vapaaseen kaukolainakäyttöön. Tämä vastaa Linnea2-konsortion jäsenilleen tekemää kyselyä vuoden 2011 keväällä. Myös kirjastojen joitakin muita kokoelmia annetaan käyttöön, mutta vain osassa kirjastoja. Rajoituksia on mm kurssikirjojen, käsikirjojen, opinnäytteiden, lehtien ja erikoisaineistojen kanssa.
- *Antaisivatko kirjastot asiakkaidensa tehdä itse tilaukset Varastokirjastosta.* Kirjastojen luottamus asiakkaisiinsa on hyvällä tasolla. Lähes kaikki kirjastot, mm kaikki yliopistokirjastot antaisivat asiakkaan tehdä tilaukset itse. ("Ei" vastasi muutama varovainen maakunta- ja amk-kirjasto).
- *Onko tietoa, kuinka suurta osaa kokoelmista ei ole lainattu 5–10 vuoden aikana.* Tarkoituksena oli tarkastella kirjastojen tietokantojen tasoa kokoelmien hoidon tukena: poistojen tai Varastokirjastosiirtojen identifiointiin. Suurimmalla osalla kirjastoista (2/3) ei ollut järjestelmiä tämän tiedon löytymiseksi. Pääosa kirjastojen tietokantaohjelmista ei sisällä riittäviä tilasto-ominaisuuksia tai niitä ei käytetä kokoelmien hoidossa tällä tasolla. 33 % vastaajista pystyi kuitenkin tällaiset tiedot tuottamaan. Lähes kaikki Voyageria käyttävät yliopistokirjastot pystyvät paikantamaan sellaiset julkaisut, joita ei ole lainattu. Sama koskee muutamaa amk-kirjastoa ja muutamaa maakuntakirjastoa.

Yhteenveto

Kysely antaa suhteellisen samanlaisen kuvan kirjastojen kokoelmista ja siirtotarpeista Varastokirjastoon kuin Varastokirjaston vuosittain keräämä TTS:ssa ja toimintakertomuksessa dokumentoitu tieto. Pienehköstä vastausprosentista huolimatta kysely antaa kuvaa aktiivisten kirjastojen vastausten pohjalta siitä, mikä on yleinen kehityssuunta. Konkreettisia, yksityiskohtaisia tietoja ei tässä kyselyssä saatu esille.

Kyselyn toinen ongelma on, että jotkin tärkeät kirjastot eivät vastanneet kyselyyn. Monilla kirjastoilla ei yksinkertaisesti ole tämän tyyppisen kyselyn edellyttämiä tietoja. Lisäksi lähiaikoina tapahtuu jälleen kerran toimintaympäristössä suuria muutoksia, joiden vaikutuksia ei vielä tiedetä. Kirjastot eivät siis pystyneet tuottamaan täsmällisiä tietoja moneen tämän kyselyn aiheista. Tilojen osalta näyttää siltä, että kirjastot ennemminkin ajalehtivat kehysorganisaation muuttuvien paineiden seassa, kuin pystyisivät aktiivisesti vaikuttamaan tuleviin tilaratkaisuihin. Kokoelmatiloja kirjastot pystyvät itse hallinnoimaan ainakin osin. Kirjastojen arvio siitä, että kokoelmatilat vähenevät hyllymetreissä mitattuna, on enemmänkin kirjastonhoidollinen näkemys (esim. e-aineiston lisääntyminen) kuin reagointi esim. rahoituksen vähenemiseen.

Kokoelmien hoidon tasossa on suuria eroja kirjastojen välillä, mikä näkyy tietokantojen käytössä kokoelmien hoidossa, Varastokirjastoon lähetettävien siirtojen määrässä ja Varastokirjaston kokoelmien käytössä. On kirjastoja, jotka tietävät melko hyvin siirtotarpeensa usean vuoden päähän. Nämä kirjastot kykenevät myös tilasuunnitteluun ainakin kokoelmatilojen osalta. Näillä kirjastoilla on tyypillisesti suuria siirtoja. Toisaalta monille kirjastoille siirrot Varastokirjastoon ovat ikään kuin ad hoc -kokoelmien hoitoa. Paikallinen kirjasto siirtää ehkä osana omien kokoelmiensa hoitoa pienehkön määrän (alle 100 hm muutamassa vuodessa) Varastokirjastoon. Tällaisia siirtoja on vaikea ennakoida. Valtaosa kaikista siirroista on juuri näitä siirtoja.

E-aineiston lisääntyminen kirjastoissa ei tämän selvityksen mukaan vähennä Varastokirjastoon kertyneiden kokoelmien käyttöä. Kaikki kirjastot näkivät käytön joko pysyvän ennallaan tai lisääntyvän. Yliopistokirjastot uskovat käytön kasvuun. Käytön kasvun yksi syy on se, että asiakkaille sallitaan omatoimisuus bibliografisen tiedon etsinnässä ja tilaus-ten teossa, jolloin Varastokirjaston kokoelmat ovat oman yliopiston kokoelmien jatke ja tiedon haku tapahtuu yhtä aikaa yliopiston ja Varastokirjaston tietokannassa. Jo nyt jotkin yliopistokirjastot ovat jo sallineet ja rohkaisseet asiakastoimisuutta. Tahtotila Varastokirjaston aineistojen yhteiskäyttöön näyttää kyselyn perusteella olevan hyvä.

Vapaamuotoisissa vastauksissa korostettiin perinteiseen tapaan Varastokirjaston tärkeyttä kirjastojen omien kokoelmien jatkona. Myös maksuttomuus nostettiin esille monessa kommentissa.

Palkkavertaus Kansalliskirjasto / Varastokirjasto

Palkkaus Varastokirjaston henkilöstön palkkausta on kehitetty 2000-luvulla ja siinä on paljon samoja elementtejä Kansalliskirjaston palkkausjärjestelmän kanssa. Varastokirjaston palkkaus perustuu ColumbusPro-palkkausjärjestelmän sovellukseen. Palkkaus koostuu tehtäväkohtaisesta ja henkilökohtaisesta palkanosasta. Kansalliskirjaston palkkaus perustuu Yliopistojen yleiseen työehtosopimukseen ja yliopistojen palkkausjärjestelmään (YPJ), joka koostuu tehtäväkohtaisesta palkanosasta ja henkilökohtaisesta palkanosasta.

Tehtävien vaativuuden arviointikriteerit ovat samanlaisia huolimatta hieman erilaisesta terminologiasta. Vaativuuskriteereitä on myös ryhmitelty eri tavalla. Varastokirjaston vaativuustekijät pystytään rinnastamaan yliopistojen järjestelmän vaativuuskuvauksiin suurimassa osassa tehtäviä. Tehtävien vaativuustasoa Varastokirjastossa on 11 ja yliopistolla 15.

Henkilökohtaisen palkanosan arviointi perustuu suurelta osin samoihin kriteereihin molemmissa järjestelmissä. Erona on se, että Varastokirjaston asteikko on erottelevampi: suoritustasoa on 20, kun yliopistolla niitä on yhdeksän. Kokonaispalkkojen vertailu on mahdollista, mutta joissain tapauksissa hieman ongelmallista. Täsmällisen laskelman palkkasummien muutoksista vaatisi yksityiskohtaisen ja henkilötason analyysin.

Avustavat tehtävät Kansalliskirjastossa ovat tasolla 4–5, Varastokirjastossa tasolla 2. Kokonaispalkan muutos Varastokirjaston nykypalkkaan yliopiston asteikolla olisi: -19 euroa tai + 32 euroa nykyisestä suoritustasosta riippuen. Kustannusvaikutukset olisivat pieniä. Kirjastosihteerit ovat Varastokirjastossa pääosin tasolla 4. Kokonaispalkka vastaa yliopistojen taulukossa vaativuustasoa 7 henkilökohtaisen palkanosan ollessa yliopistojen asteikolla 6 (28,2 %). Kokonaispalkan muutos Varastokirjaston nykypalkkaan yliopiston asteikolla on: -20 euroa tai + 75 euroa nykyisestä suoritustasosta riippuen.

Muita vaativia kirjastosihteerin ja amanuenssin tehtäviä on Varastokirjastossa tasoilla 5–7. Tämä vastannee vähintään yliopiston tasoa 7–8. Kokonaispalkan muutos Varastokirjaston nykypalkkaan yliopiston asteikolla 7 tai 8 on: -20 euroa tai + 77 euroa nykyisestä suoritustasosta riippuen sekä siitä, mille YPJ:n tasolle henkilö sijoitetaan. Kustannusvaikutusta tulee hieman.

Varastokirjaston johdon ja toimistohenkilöstön osalta näyttäisi siltä, että YPJ tuottaa korkeampia palkkoja kuin Varastokirjaston palkkausjärjestelmä. Muutokset eivät liene suuria. Joidenkin tehtävien vaativuustaso on hankalasti vaativuusryhmien välillä, joten palkkauksen yksityiskohtia joudutaan tarkastelemaan henkilökohtaisen palkanosan määrittelyssä. Kustannusvaikutukset saattavat olla hieman suurempia kuin muissa ryhmissä. Varastokirjaston johtajan euromääräisen palkan suuruuden määrää nykyisin opetus- ja kulttuuriministeriö (korkeakoulu- ja tiedeosasto).

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Undervisnings- och kulturministeriet

Ministry of Education and Culture

Ministère de l'Éducation et de la culture

ISBN 978-952-263-195-4 (PDF)

ISSN-L 1799-0327

ISSN 1799-0335 (PDF)